

Brudstykker af

BEDSTED

SOGNS HISTORIE

Samlet, bearbejdet og udgivet af
Henning Haugaard

Indhold

- Konfirmationsbillede 1939	1185
- Korporal død efter slaget ved Bedsted 1848	1185
- Øster Terp Kro	1186
- Legater i Bedsted sogn	1190
- Lundbyes 12 dage som soldat	1191
- Slaget ved Bedsted 4. juni 1848 (2)	1196
- Overtro om vorter	1202
- Johannes Prætorius og kirkebogen i Højst	1203
- Slægten Prætorius	1210
- Bedsted sogn i 1700-tallet (af Hans Petersen)	1211
- Gærder og hegn	1216
- Kisbæk - den omstridte bæk	1217
- Transformatortårnenes historie	1220
- Spectroplast A/S i Bedsted 1971-96	1221
- Peter Petersen, gårdmand og kaptajn i Bedsted	1224
- Rim og remser	1225
- Nic. C. Nielsens liv og levnet	1227
- Vongshøj (novelle af Nic. C. Nielsen)	1231
- Hvad den gamle præstegård fortalte (Digt af Nic. C. Nielsen)	1233
- Brev: Til Herrens venner i Nordslesvig	1235
- Regnskab for missionshusets opførelse i 1896	1236
- Kort over Haderslev, Aabenraa og Løgumkloster amter 1820	1238
- Sagn fra Klovtoft	1238

Forsidebilledet

viser et gammel postkort af Øster Terp Kro med en påskrevet lykønskning. Billedet er taget fra syd omkring år 1900, altså før amtsbanen kom til byen i 1901. Læg også mærke til det fine mønster i kroens skifertag. Over hoveddøren anes teksten ”Osterterp”, mens de to næste linier over døren desværre ikke kan læses. Henne til højre på bygningen ses postkassen med et skilt ovenover med den tyske ørn. Ved siden af ses også et andet uidentificeret skilt.

På billedet står der: Gruss aus Oster-Terp. - Verlag von Photograph Michelsen, Lügumkloster.

Meddelelser

Det næste hefte, nr. 30, bliver ligesom numrene 10 og 20 et 3-dobbeltheft, bestående af et hovedhefte (nr. 30) samt to tillægshefter (30A og 30B). - Tillægshefterne udgør samlet et sogneatlas, hvori alle sognets ejendomme vil blive registreret, så vidt det er muligt, med adresse, areal, ejere samt andre vigtige oplysninger om bygningerne gennem årene.

Med venlig hilsen
Henning Haugaard

ISSN: 1903 - 8828

Konfirmandbillede 1939

Konfirmandholdet årgang 1939.

Konfirmationen fandt sted søndag den 26. marts 1939:

Personerne i bagerste række er fra venstre: Christian Schrøder, Andreas Nissen Hansen, Paul Frans Nissen, Eleonora Rosenberg Otzen, Bothilde Marie Schulz, Marie Kjestine Brodersen, Marie Elisabeth Jensen og sognepræst Jørgen Høher. Første række fra venstre: Theoline Hansine Andersen, Erna Johanne Holm, Lorenz Peter Knudsen, Thomas Nissen Johannsen, Mikael Hansen Hybschmann og Hans Peter Holm.

Billedet er taget i præstegården i dagene omkring konfirmationsdagen i 1939, og lånt i 1999 af Thomas N. Johannsen, Løgumkloster.

Yderligere oplysninger vedrørende personerne på billedet er fået fra sognepræst Heine Holmgaard, Bedsted.

Korporal død efter slaget ved Bedsted 1848

I forbindelse med slaget ved Bedsted 4. juni 1848 var der, som man kan læse andetsteds, en alvorlig såret soldat. Han var korporal i 6. Dragonregiment og hans navn var Peter Hansen Hindevad. Han var fra Odense amt og blev alvorlig såret ved træfningen ved Bedsted, hvorefter han blev transporteret til Haderslev. Her døde han nogle dage senere den 9. juni 1848 af sine kvæstelser. Han blev begravet på Haderslev kirkegård den 11. juni 1848.

Kilde:

- Rigsarkivet i København: Liste over faldne i 3-årskrigen 1848-50.

Øster Terp Kro

Den lange bygning på adressen Visbjergvej 39 i Øster Terp husede tidligere Øster Terp Kro. Bygningen blev opført i 1869, hvilket også stadig kan læses på husets østgavl. Terp havde i øvrigt omkring år 1900 to købmandsforretninger samt to kroer.

Den første kromand i ovennævnte bygning hed Daniel Christian Jørgensen (1835-1877). Han indrettede samtidig en høkerbutik i bygningen. Daniel Jørgensen var søn af inderste i Terp, Lorentz Frederik Jørgensen (1803-1861) og Anna Jørgensdatter. I 1861 blev han gift med Maren Jørgensen, en datter af gårdmand i Kassø, Bahne Jørgensen og Mette Rasmussen. Kroparret fik i alt 3 børn. Den ældste søn, Lorentz Frederik, født 1862, døde kun 20 år gammel den 29. nov. 1882. Og de to andre søskende blev kun henholdsvis 4 år og ½ år gamle.

Daniel Chr. Jørgensen døde allerede i 1877, den 11. januar. Kroen blev dog fortsat drevet videre af enken, indtil hun selv døde i 1893. Da, der ikke var nogen børn til at overtage kroen, havde enken bl.a. testamenteret et pengebeløb på i alt 376 mark og 30 pfennig til oprettelse af et legat.

I 1893 blev kroen og høkeriet overtaget af Wilhelm Gregersen og Catharina Clausen. Fra 1897 til 1900 hed kromanden Johannes Johansen. Da P. A. Christensen i 1900 overtog kroen var nye tider på vej. Det var amtsbanen fra Aabenraa til Løgumkloster, der netop fik station ved kroen. P. A. Christensen overtog samtidig baneagenturet og postekspeditionen ved banens åbning i 1901. Oplandet omkring stationen var tyndt befolket, hvorfor der næppe kunne forventes anden trafik end den, der kom fra selve Terp by og opland.

Billedet af "Østerterp Station", som der står øverst på billedet, er fra omkring år 1905. Man ser den daværende staldbygning, hvor der i porten står et hestekøretøj. Over hoveddøren ses en blænding, hvori står kroejersens navn, der desværre ikke kan læses. Til venstre for hoveddøren ses længst væk endnu en dør med to vinduer. Dette var indgangsdøren til købmandsbutikken. Over vinduerne ses vistnok købmandens navn skrevet. Man lægger også mærke til de mange personer, der er med på billedet. Ingen af disse er dog identificeres. Billedet er lånt 1997 af Hans Jørgen Schmidt Meyer.

Antallet af rejsende lå gennemsnitligt på 3800 og 1400 årligt i henholdsvis tysk og dansk tid. Størrelsen af den afsendte godsmængde var i tiden indtil verdenskrigen på i alt 200 tons, under krigen 1650 tons og efter overgangen til dansk administration på 180 tons.

Det var kredsmedlem, Jep Hinrichsen, der var initiativtageren til, at banen, i stedet for at gå direkte fra Bedsted til Alslev Kro, blev lagt op over Øster Terp, en omvej på ca. 1,5 km, der på landkortet syntes lang og uhensigtsmæssig, og som banerne da heller ikke spandt guld på. Når der regnedes med de gennemsnitlige anlægsomkostninger, der beløb sig til 34.000 mark pr. km, så har denne forlængelse betydet en merudgift på 51.000 mark, unægtelig en ret anselig sum penge efter datidens målestok.

Stationen havde i perioden fra åbningen i 1901 til genforeningen en samlet omsætning på 110.000 mark, hvoraf cirka halvdelen var fra årene 1916-20, en epoke hvor den tyske mark faldt i værdi fra år til år. Hertil skal desuden bemærkes, at omsætningen i årene efter genforeningen beløb sig til i alt 17.000 kr. Det var derfor også mere forståeligt, at Hinrichsen meget ofte anvendte udtrykket: "Man må hellere se på fordelene ved banen end at skele til profitten".

Selve stationsarealet lå ca. 100 meter syd for krobygningen og blev derfor udstyret med et omløbsspor på 180 meter og i forlængelse heraf i vestlig retning, et læssespor på 60 meter.

I 1916 fik stationen yderligere et omløbsspor på 104 meter til militærtransporter, idet der blev anlagt et militærspor til Branderup Mølle. (Se mere herom side 206-8)

Mindre end et år efter banens åbning solgte Peter A. Christensen kroen til Carl Gustav Hahn, der kom fra Angel. Prisen var 36.000 mark. Han havde kun kroen i to år og solgte den videre fra den 1. feb 1904 til den tidligere stationsbestyrer i Skovby, Carsten Petersen. I slutningen af april måned samme år måtte stationen lukke, da han, endnu inden efterfølgeren var tiltrådt, forlod stationen og rejste til Toftlund. Følgen blev en bøde på 6 mark, der blev fratrukket ved tilbagebetalingen af garantibeløbet.

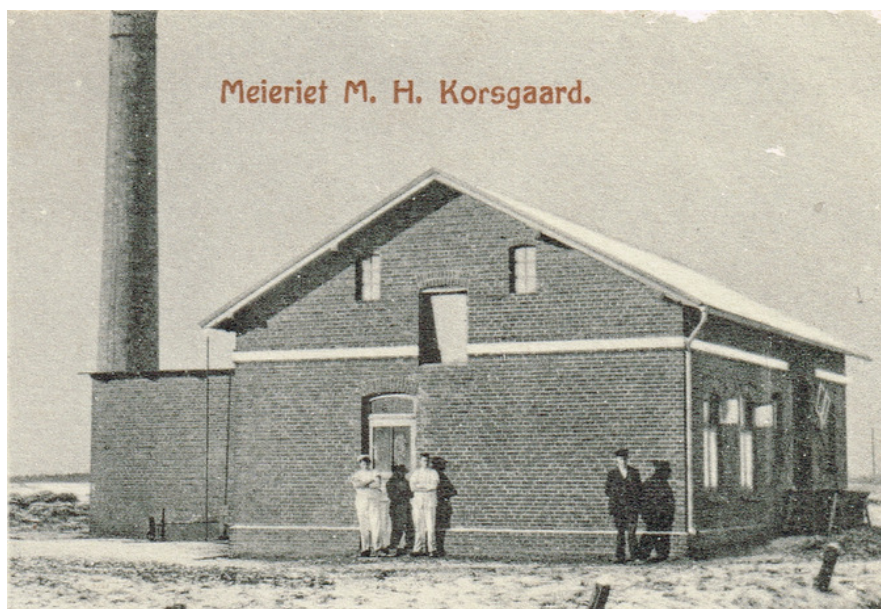

Billede af Øster Terp Kro fra omkring 1925. Amtsbanesporet er for længst fjernet. Der er stadig en postkasse opsat på kroens væg, mens selve postskiltet ses over døren. Købmandsbutikkens tidligere to vinduer er nu blevet erstattet med et stort vindue. Billedet af kroen er lånt i april 2015 af Jørgen Bendorff, Tønder.

Den 15. maj 1906 tiltrådte den tidligere købmand i Toftlund, Amalius Christensen (1883-1919) kroen. Han var gift med Marie Rosenkilde (1868-), der fortsatte driften af kroen og stationen efter mandens alt for tidlige død i 1919. Hun ejede kroen til 1929, men forpagtede den i 1922 til Jørgen Sørensen fra Løgumkloster. I 1909 overgik postekspeditionen først til Terp Mejeri og fra den 31. jan. 1921 til Bedsted, hvor den fik til huse i huset, Sivkrovej 15.

En ny forpagter kom allerede til den 1. december 1923. Det var Peter Nissen Holm, gift med Margrethe Schmidt. Han var tidligere ølkusk i Aabenraa. Han nægtede fra starten at underskrive en kontrakt med amtsbanen, da han som forpagter mente, at fru Christensen, der ejede stationen, også havde ansvaret for stationstjenesten. Og kort efter tiltrædelsen modtog han også en reprimande fra baneledelsen, fordi han havde givet en vognmand, en af banernes større konkurrenter, tilladelse til at benytte en henstående godsvogn som læsserampe for svin, der skulle leveres til slagteriet i Aabenraa.

I 1925 forlangte Peter Nissen Holm at få sit vederlag som stationsagent forhøjet fra 300 kr. til 400 kr., idet han gjorde gældende, at arbejdet var blevet større efter at stationen i Sønder Gravlund var nedlagt og at vederlaget her i Terp var for lille i forhold til andre stationer. Han skriver også at Sivkro bliver betalt med 300 kr. og de har næsten kun sig selv at passe. Hans anmodning hjalp ingenting, men til gengæld følte han sig ikke i højere grad som banens repræsentant. Da forpagtningsperioden var udløbet, var kroen i den grad ramponeret, at det kostede den nye ejer en masse tid og mange penge for at bringe bygningerne i forsvarlig stand igen. Peter N. Holm overholdt heller ikke kroens åbningstider og misbrugte sin spiritusbevilling, hvorfor den blev frataget ham. Bevillingen blev herefter aldrig mere givet tilbage til kroen. Peter Holm måtte herefter kun udskænke vin og let-øl.

Ældre billede af Øster Terp Mejeri, som det så ud ved starten i 1909. Senere blev en tværføj i to etager bygget til ved den nærmeste og østre ende. Mejeriejer Mathias Hansen Korsgaard ses midt foran gavlen sammen med en mejerist. Personen længere til højre i mørkt tøj er ikke identificeret. (Se mere om mejeriets historie side 450-53). Billedet er lånt i 1997 af Hans Jürgen Schmidt Meyer, Løgumkloster.

Jep Hinrichsens aftægtshus i Øster Terp, opført i 1907 på adressen Visbjergvej 26. I 1920 blev ejendommen overtaget af Sofie og Christian Peter Jessen, der indrettede en købmandsforretning i huset. Købmandsbutikken blev lukket i 1977. Billedet er lånt i 1997 af Hans Jürgen Schmidt Meyer, Løgumkloster.

De fik her datteren, Jørga Christine Holm (1926-). I forvejen havde de datteren Cathrine Magdalene (1911-). Hun blev senere gift med møller i Bedsted, Hermann Hansen.

I et hjørne ved kroen var der som før nævnt indrettet en købmandsbutik. Bagved butikken mod nord var der indrettet telefoncentral.

I 1929 blev kroen købt af Hans Rasmussen. Han betalte i alt 16.500 kr. for kroen, hvoraf 2500 kr. var prisen for det tilhørende løvsøre. Hans Rasmussen (1906-) var gift med Annelise Jessen (1906-), en datter af købmand i Klovtoft, senere i Øster Terp, Christian Peter Jessen og Sofie Frederikke Hollænder.

I 1936 overtages kroen af Peter Lausen og Magdalene Johanne Jessen. I stedet flyttede Annelise og Hans Rasmussen hen i huset, Visbjergvej 26. Her havde svigerfaderen startet en lille købmandsforretning, der nu blev overtaget af Hans Rasmussen. De solgte kroen på betingelse af, at de skulle stoppe med butikshandel fra kroen. Kort tid efter, i 1937 lukkede også telefoncentralen. Den blev herefter overflyttet til Bedsted, til adressen Sivkrovej 15.

I 1938 ombyggedes staldlængen til sit nuværende udseende. Peter Lausen gav sig fra 1945 i stedet af med at drive hingststation.

Magdalene og Peter Lausen boede på kroen til 1970. Kroen blev herefter solgt til Peter Petersen. Efter ham har der været flere forskellige ejere. Siden 1999 har kroen været ejet af Jonni Lorenzen og C. Struve.

Kilde:

- Birger Wilcke: "Æ Kringelbahn - Aabenraa Amts Jernbaner". Udgivet af Dansk Jernbaneklub som skrift nr. 4. København 1982.
- L. H. Hansen, Kastvrå: "Aabenraa Amts Jernbaner 1899-1926". 1982.
- Peter Lausen, Bedsted: Oplysninger om kroen og familien i en samtale fra oktober 1984.

Oplysninger:

- En oplysning fra begyndelsen af 1900-tallet siger, at der i Øster Terp findes to kroer. Se mere om Øster Terp kro og station side 199-200.
- Peter Lausen (1904-1990) var fra Ravsted, søn af købmand, Gerth Andresen Lausen og Marie Cathrine Greisen. Han blev 4. okt. 1936 gift i Bedsted kirke med Magdalene Jessen (1903-1988), datter af Christian Peter Jessen (1872-1940) i Klovtoft og Sofie Frederikke Hollænder (-1933). De fik 3 døtre: Anne Marie (1937-) er bosat på Als; Inga (1940-) på Avernakø og Erika (1941-) i Tinglev.

Legater i Bedsted sogn

I årene fra 1820 til 1893 blev der i alt oprettet 6 legater. De to første legater fra 1820 blev varetaget og uddelt af sognets degn, mens de 4 øvrige blev varetaget og uddelt af kirkeforstanderskabet.

En liste over de oprettede legater fremgår af nedenstående skema:

	Stifter	Type	Kapital	Start dato	Legatportion
1.	H. L. Møller	legat	90 mark	16. dec. 1820	3,15 mk
2.	Peter Jespersen	legat	320,85 mark	16. dec. 1820	12,83 mk.
3.	Daniel Hinrichsen	legat I	4609 mark	21. jan. 1868	175,30 mk.
4.	Daniel Hinrichsen	legat II	1200 mark	21. dec. 1868	46,00 mk.
5.	Peter Petersen	legat	5395 mark	3. nov. 1872	198,83 mk.
6.	Daniel C. Jørgensen	legat	376,30 mark	16. juni 1893	13,10 mk.

H. L. Møllers Legat blev uddelt hvert år med 3,15 mk. Da beløbet efterhånden syntes ret lille, blev det i 1841 besluttet at sammenlægge det med Peter Jespersens Legat på 12,83 mk. til en samlet årlig legatportion på 15,98 mk. I 1899 blev disse legater uddelt for sidste gang.

Daniel Hinrichsens to legater samt Peter Petersens legat blev uddelt for sidste gang i 1992.

Kilde:

- Bedsted Præstearkiv: Regnskabsvæsen. Ca 8, 1843-1915: Bog over Bedsted kirkes, pastorats og degneembedets, samt forskellige legaters kapitaler. 1 bind. Landsarkivet i Aabenraa.
- Bedsted Præstegård: Fattigvæsen. E 7, 1820-1875: Legatsager. 1 pakke. Ang. Jespersens, Hinrichsens og Petersens legat. Landsarkivet i Aabenraa.

Oplysninger:

- Om Daniel Hinrichsens to legater: for tro tyende i Bedsted sogn og for trængende i Øster Terp, fra 1868 kan der læses mere side 675-80.
- Om Peter Petersens legat for husarme fra 1872 kan der læses mere side 681-84.

Lundbyes 12 dage som soldat

Lørdag 15. april 1848:

- Denne dag sammenkaldte kaptajn Niels la Cour eksercerskolens elever kompagnis vis for at spørge, om nogen havde lyst til at indgå i hæren som frivillige. Der skulle bruges 125 mand, og de kunne vente marchordre hver dag, måske allerede i morgen. Blandt dem, der meldte sig var zoologistuderende Chr. Fr. Lütken, medicineren Victor Edvard Blom, Svend Grundtvig, Carlo Dalgas og Johan Thomas Lundbye. På kasernen var major Blom i fuld gang med at gøre 3. bataljon marchklar, og her blev de fem på stedet efter

ønske antaget til Bloms bataljon og fuldstændigt ekviperet. Lundbye gik således hjem i fuld soldatermundering, der for hans vedkommende var chakot, lyseblå bukser, kraprød våbenfrakke med lyseblå krave, hvidt skuldergehæng og hvidt bandoler.

- Vel hjemme på adressen, Kongens Nytorv 206, skrev Lundbye i sin dagbog: "I dag er jeg indtrådt i armeen i 3. bataljon, 2 kompagni, hvor også Sven er. . På mandag marcherer vi over Korsør til Sønderborg (osv.), vel lige til Rendsborg. - Om en vildsom kugle - - - da vil den kun bringe et hjerte til ro, der lider af smertelige sår. Gud velsigne Danmark! og min Moder!"

Palmesøndag 16. april 1848:

- En dag med forvirring. Lundbye var nu soldat, det betød mønstring og spisning på Sølvgades Kaserne, hvor det oplystes, at to kompagnier under major Blom skulle med damper til Sønderborg. Om aftenen kom der kontraordre: major Blom, fire underofficerer og fem menige: Lundbye, Grundtvig, Blom, Lütken og Dalgas, skulle være klar mandag morgen til at sejle i forvejen for at ordne indkvartering for 3. bataljon, som skulle marchere til Slesvig over land.
- Kaptajn Niels la Cour var beordret at sende frivillige af sted, men de var endnu ikke fuldstændigt munderede og måtte derfor omgående til armeens materialdepot for at hente forskelligt reglementeret udstyr, blandt andet overmundering, samt perkussionsgeværer (model 1828) og infanterisabler, plus den ammunition, Lundbye og de andre menige skulle have på sig: 30 kuglepatroner, 20 rendekuglepatroner og krigsfænghætter.

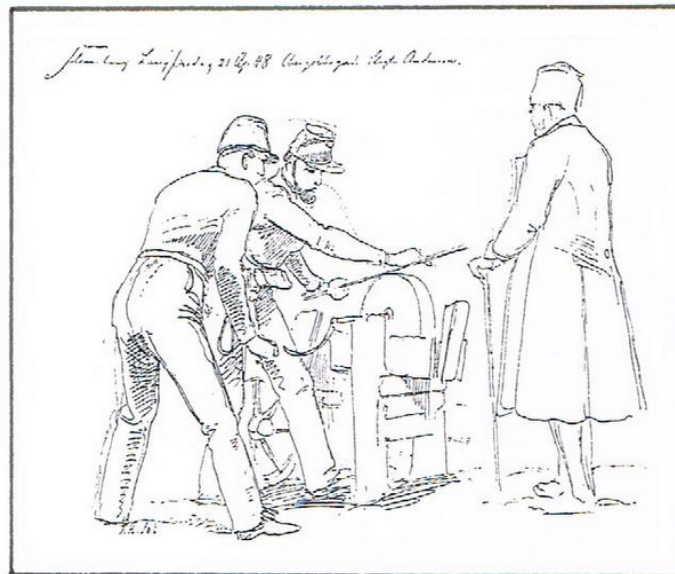
J. Th. Lundbye: En frivillig. Selvportræt. Tegnet 30. marts 1848 med blyant og brunt blæk. 10,5 x 7 cm. Tegningen er hentet fra skitsebogen: Trolddom og Huletanker 1846-48, heri blad 36. Den Hirschsprungske Samling.

Mandag 17. april 1848:

- I dag kom endelig ordren fra Krigsministeriet, at Bloms fortrop skulle afrejse i morgen. Så denne sidste dag før afgang havde Lundbye travlt med at tage afsked. Dog ikke med sin mor, Cathrine Lundbye. Langt senere fortalte hans yngre bror, kaptajn Sigvard Lundbye, at det ikke havde været ham muligt, "thi jeg genser hende ikke mere", havde Lundbye sagt.

J. Th. Lundbye: Vort første kvarter i Flensborg. Tegnet med pen og brunt blæk skærtorsdag den 20. april 1848. 22 x 17 cm. Personerne på tegningen er Svend Grundtvig og Chr. Fr. Lütken. Den Hirschsprungske Samling.

J. Th. Lundbye: Svend Grundtvig og Christian Fr. Lütken sliber en sabel på slagter Andresens slibesten, mens slagteren selv ser til. Tegnet med pen og brunt blæk i Flensborg langfredag den 21. april 1848. 17 x 22 cm. Den Hirschsprungske Samling.

Tirsdag 18. april 1848:

- Berlingske Tidende bragte følgende nyhed på forsiden af dagens avis: ”Frivillige. Med de til Armeen i dag afgående tropper (3. bataljon), medgår omtrent 150 frivillige, iblandt disse 54 af Centralskolen, og deraf nævner vi Hr. Svend Grundtvig, malerne Lundbye og Dalgas, kandidat Henry Beck og cand. jur. Brandis. To sønner af rektor Bloch i Roskilde, to sønner af kammerråd Hansen sammensteds, en søn af professor Lütken i Sorø m. m.fl.”

- Skibet Iris forlader Toldboden i København, ikke som ventet kl. 11, men først kl. 12 med en bataljon frivillige soldater samt nogle hundrede artillerister.
- Malerkollegaen P.C. Skovgaard mødte op for at sige farvel til vennerne og benyttede ventetiden til at tegne de bortdragende kammerater: Johan Th. Lundbye, Carlo Dalgas, Svend Grundtvig, Vilhelm Blom og C.F. Lütken. (Se tegning af Lütken) - På tegningen af Lundbye kan man se, at hans skæg nu var blevet trimmet i forhold til det umådelige vildmandsskæg, han ellers bar.
- Inden afrejsen får Lundbye af krigsminister Tscherning overrakt et brev, som han demonstrativt river i stykker. Af papiret fremgik det nemlig, at Lundbye ikke behøvede at deltage aktivt i krigshandlingerne, men alene en tilladelse til at virke som krigstegner.

Onsdag 19. april 1848:

- Skibet med de frivillige ankommer kl. 16 om eftermiddagen til Sønderborg.
- Bataljonen troede, at de straks skulle videre med skibet Gejser til Aabenraa, men fik contra ordre til i stedet at sejle til Flensborg.
- De frivillige blev godt behandlet ombord, idet de fik lov at sove i officerskahytten, mens de menige sov på dækket. Ombord på skibet traf Lundbye sin fætter, løjtnant Peter Anton Seidelin.

Skærtorsdag 20. april 1848:

- Bataljonen ankommer til Flensborg. "Byen glæder mig med sine mangfoldige gamle og smukke bygninger", skriver Lundbye i et brev til moderen. "Det ser meget fredeligt ud her i byen. Det eneste krigeriske er dampskibene i havnen og de mange soldater, der er posteret rundt om byen".
- Svend Grundtvig, Christian F. Lütken og Lundbye bliver indkvarteret hos slagter Andresen, Angelbogade ved Südermarkt i Flensborgs sydlige bydel. Slagteren var tvær og ikke særlig stemt over for de tre danske soldater. "Det første jeg gjorde var derfor at lade mit gevær", skriver Svend Grundtvig.
- Og videre skriver Svend Grundtvig: "Jeg er glad for at være i historiens centrum, i stedet for at skulle slide på brostenene i København for at høre nyt om krigen. - Lundbye er henrykt over at se alle de antikke huse i Flensborg. Han tegnede bl.a. en tegning af vort kvarter. (Se denne) - Når vi skal af sted i kamp vil maleren og krigeren i Lundbye nok komme i kamp. Udfaldet er utvivlsomt, at krigeren i ham er den stærkeste".
- Lütken meldte hjem i et brev, at de blev modtaget af slagter Andresen med et stort fad smørrebrød og en potte øl, og indkvarteret i et karlekammer med grove dyner og lagner over halmen.

Langfredag 21. april 1848:

- Lundbye starter dagen med at tegne sine to kammerater, der hvæsser deres sabler på slagter Andresens slibesten. (Se denne tegning)
- "Vi har pga. modstridende ordrer i dag aflagt Sønderborg et besøg", skriver Lundbye videre i sit brev til moderen. "I havnen mødte vi de første alvorlige indtryk af krigen, idet adskillige vogne med halm i førte sårede soldater ombord, for at bringe dem til Augustenborg, der er omdannet til lazaret. - I Sønderborg traf vi artilleriet og jeg udvekslede et par ord med nogle militærpersoner jeg kendte. Derefter spiste jeg kalvesteg med kammeraterne, inden vi atter steg til vogns for at vende tilbage til Gråsten. - Slottet er stygt, men kongeligt og Dannebrog vajede fra tårnet. Her ankom vi lidt efter solnedgang og indkvarteredes. Jeg kom til et par gamle folk. Uagtet de kun havde en krog under stråtaget på loftet at byde mig, så vil jeg dog længe mindes den venlige modtagelse, jeg nød hos disse gamle folk".
- Lundbye tegnede på turen tilbage fra Sønderborg en skitse af færgeoverfarten mellem Als til Sundeved. (Se denne)

Lørdag 22. april 1848:

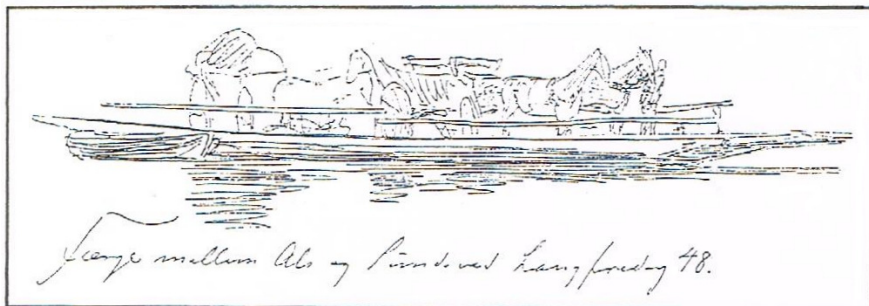
- Lundbye afsender i dag brevet til moderen og slutter med at skrive: "Gid jeg kunne tilføje, hvornår vi skal af sted, men det hedder sig: I morgen tidligt - Kære moder, jeg er vel og vel til mode. Hils kærligst alle slægtninge og tænk kun med ro og glæde på din søn".

Påskedag 23. april 1848:

- Slaget ved Slesvig - det er et af de mest hæderfulde slag danske styrker nogensinde har deltaget i.
- Bataljonen med Lundbye sover i Flensborg. Den rykker kl. 6 om morgenen ud af byen for at gå sydpå i retning mod Treja, der ligger midtvejs mellem Slesvig og Husum. Da de kommer til Langstedt kan de

høre krigslarm ved Slesvig. De stopper op og udsender patruljer mod Slesvig for at få viden om slagets gang og fjendens bevægelser.

- Senere rykker bataljonen igen nordpå til hovedlandevejen og ankommer sidst på dagen til Oversø, syd for Flensborg, for at støtte hovedstyrken i tilbagetrækningen fra Slesvig.

Johan Th. Lundbye: Færgen mellem Als og Sundeved. Tegnet med pen og sort blæk. 17 x 22 cm. Hentet fra Lundbyes sidste skitseblok, langfredag den 21. april 1848. Den Hirschsprungske Samling.

Mandag 24. april 1848:

- Bataljonen sover i bivak ved Oversø.
- En mindre træfning ved Oversø om formiddagen. Hele hæren trækker sig over middag tilbage til Flensborg i en meget forkommen tilstand. En gang i dagens løb får Lundbye tid til at tegne en af sine kampfæller, en purung soldat, dødtræt og tilsyneladende i chok efter sit første krigsdøgn. (Se denne tegning)
- De slesvig-holstenske tropper er lige i hælene på danskerne. Det skaber panik i den danske hær, der derved spredes. Den største del af hæren flygter over til Als og videre til Fyn.
- Bataljonen af frivillige med bl.a. Lundbye bliver udskilt fra hovedkorpset for sammen med kavaleri brigaden at trække sig tilbage til Nørrejylland. Sidst på dagen ankommer bataljonen til Bov.

J. Th. Lundbye: En ung soldat. Tegnet anden påskedag, mandag den 24. april 1848 under tilbagetoget fra Slesvig. Billedet hænger i Paris hos Collection Frits Lugt: Foundation Custodia.

Tirsdag 25. april 1848:

- Bataljonen med Lundbye sover under åben himmel ved Bov, i regnvejr, men uden blæst. Bål var der ikke tid til at lave. ”Vi satte gevæerne i pyramider og blev befalede til at sætte os på tornystrene, fire og fire med ryggen imod hinanden. Klokken to brød vi op og marcherede mod Bommerlund. - Inden daggy går soldaterne videre nordpå i retning mod Tinglev og med fjenden lige i hælene - Derfor holdt vi os ”slagfærdige”, skriver Svend Grundtvig, dvs. at soldaterne var kampklar og med ladte geværer.
- Videre skriver Grundtvig: ”Jeg har nu gjort en ordentlig march, døjet kulde og søvnløshed, hunger og tørst, tunge hedeveje og stærke regnskyl, alt under hele den tunge oppakning. Det har været drøjt, men dog ikke mere end jeg kunne tåle, og man lærer ved en sådan lejlighed at tage sig sammen, thi det nytter ikke at give efter”.

P.C. Skovgaard: Christian Fr. Lütken. Tegnet ved afskeden fra København, tirsdag den 18. april 1848.

Onsdag 26. april 1848:

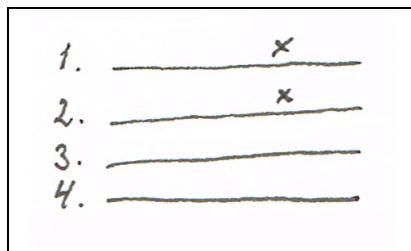
- Bataljonen sover ved Tinglev - Klokken 4 om morgenen fortsætter bataljonen retræten nordpå mod Bedsted, hvortil den ankommer mellem klokken 7-8 om morgenen. Bataljonen holder rast ved Bedsted. Mellem klokken 10 og 12 bliver der igen givet signal til afgang.
- Lundbye var da netop i færd med at tegne en dragon, der lå og sov på sin hest. – I denne skitsebog, der er forsvundet, var der foruden nævnte tegning også tegninger af forpostfægtninger samt soldater i livlig bevægelse, ifølge maleren Lorenz Frølich. - Lundbye iler til sin plads. En anden soldat fra et andet kompagni løber ind mellem gevæerne og kommer med foden til at vælte en geværpyramide. Et skud går af, og det rammer Lundbye i den venstre mundvig og går op i hjernen. Kun et dybt suk hørtes fra ham, idet han segnede om.
- En læge kommer straks til og erklærer Lundbye for stendød. En bondevogn bliver nu hentet inde i landsbyen, og på den bliver Lundbye kørt ind til Bedsted, hvor han hos degnen, Jes Paulsen bliver ”lagt på strå” på køkkenbordet. Her bliver liget indsyet i et hvidt lagen.
- Imens graver nogle af hans kammerater en grav på Bedsted kirkegård, og indhyllet i et dannebrogflag, som en nabo ved navn Hans Krüger bragte, (Hans Krüger = Hans Sørensen Møller), bliver Lundbye med få ord af præsten Ludvig Schrader sænket i graven.
- En af Lundbyes kammerater, A. P. Madsen tegnede en skitse af begravelsen. Efter en således ufrivillig pause på henved 3 timer går bataljonen over middag videre mod Agerskov og Toftlund.

Kilde:

- Johan Thomas Lundbye: Tegninger og huletanker. Den Hirschsprungske Samling, 1998. Heri Ejner Johannssons artikel: ”Den sidste måned i Lundbyes liv”, side 91-120.
- Johan Thomas Lundbye: ... at male det kjære Danmark. Thorvaldsens Museum. 1994.

Oplysninger:

- Torsdag den 27. april 1848: Bataljonen sover ved Toftlund - Lundbyes næstældste bror, Emanuel søger efter Lundbye, men får her at vide, at hans bror døde af et vådeskud ved Bedsted dagen før. Bataljonen går videre om formiddagen til Gabøl, hvor der holdes rast. Bataljonen når sent om aftenen til Kolding, hvor de overnatter.
- Johan Thomas Lundbye (1818-1848). Han er digteren Vagn Lundbyes oldefars bror.
- Gårdmand Hans Sørensen Møller, Bedsted (1813-1884), Bedsted. Han er Egon Møllers tipoldefars bror.
- Degn Jes Poulsen (1790-1855), Bedsted. Han er Henning Haugaards tipoldemors bror.
- C. F. Lütken tegnede soldaternes og kompagniernes opstilling ved vådeskudssituationen. Tegningen er hentet i Det Kgl. Bibliotek: Lütkens brev til sine forældre, NKS 3351-4 To, dateret 28. apr. 1848. Lütken skriver: "Da vi på retræten stod ved Bedsted og geværerne var opstillet i pyramider, blev vi kaldt i gevær. Vi frivillige af 2det kompagni stod alt på vor plads, medens, foran os 1ste kompagni ilede til deres våben, det gjorde de uordentligt og støjende, en pyramide faldt om, et skud gik af - og vor kære ven, landskabsmaler Lundbye segnede straks ned - skudt gennem hovedet - stendød uden at udstøde et suk".

- Soldater, der vides at have været til stede i Bedsted ved Lundbyes begravelse: Brødrene Carlo, Ernesto og Enrico Dalgas; Brødrene Johan og Svend Grundtvig; Brødrene Henrik og Holger Stampe; Carl Muhle; Chr. F. Lütken (Se tegningen af ham); Henry Beck; Jens Paul Julius Wahlmann (1828-1896); D. Brandis; Maleren A. P. Madsen; Løjtnant Carl Høst; Løjtnant Drejer; Løjtnant Popp; Major Vilhelm Blom; Officer Emil Jensen. - Af disse faldt senere hen i krigen major Vilhelm Blom samt Carlo og Ernesto Dalgas.

Slaget ved Bedsted 4. juni 1848 (2)

I hefte nr. 25 side 922-24 skrev jeg om slaget ved Bedsted den 4. juni 1848. Siden da er jeg blevet gjort opmærksom på endnu et par bøger, hvori slaget er omtalt. Disse er: "Den dansk tyske krig i årene 1848-50" og "Blade af Dragonregimentets historie".

For at få så detaljeret et indtryk af dette slag, gengives derfor nogle afsnit fra disse bøger. Oplysninger både udvider og supplerer således artiklerne i det tidligere skrevne.

Om slaget i disse to bøger står der følgende om tiden op til, samt selve slaget den 4. juni 1848 i Bedsted:

"Ved hærordningen af 1842 brød man med princippet: Stående hær og gik over til militssystemet. Ved dette sidste er princippet, at soldaten holdes så længe i tjeneste, som man anser for nødvendigt for at grundlægge hans militære uddannelse. Ved samme lejlighed skiftede Fynske Regiment atter navn og kaldtes fra 1842 for **6. Dragonregiment**, under hvilket navn regimentet kæmpede i 3-årskrigen 1848-50.

Ved denne nye hærordning formindskedes rytteriet fra 36 til 27 eskadroner, der samledes i 3 brigader. Et dragonregiment blev nu på 4 eskadroner, og hver eskadron bestod af 4 officerer, 12 underofficerer, 3 trompetere, 120 underkorporaler og menige, i krigstid dog 180 underkorporaler og menige.

Da den danske hær i begyndelsen af april 1848 rykkede ind i Slesvig, blev hærens rytterbrigades 3. dragonregiment ledet af oberst H.A. Juel og 6. dragonregiment af oberst Wedel Wedellsborg.

Den 1. juni stod oberst Juel med sit korps ved Haderslev på march mod Aabenraa. Efterretningerne om fjenden lød på, at der stod fjendtlige tropper syd og vest for Aabenraa, og at Rødekrø var besat af en mindre

styrke insurgenttropper, ligesom der også var afdelinger af disse i egnen ved Tønder og Løgumkloster. Obersten besluttede derfor ikke at rykke nærmere frem, før han havde indhentet nærmere oplysninger om fjenden. I den anledning udsendtes 3. eskadron under ledelse af ritmester Würtzen og 1. eskadron under ledelse af ritmester Amle på rekognosceringer den 2. juni.

Amle beordredes til at rekognoscere ved Rødekro, mens Würtzen blev sendt mod Løgumkloster. På vejen dertil fik Würtzen at vide, at fjenden i Arrild opbevarede en del fourage, og at Løgumkloster var besat af 20-30 infanterister. Det i Arrild forefundne hestefoder til fjendens heste lod Würtzen transportere til Galsted, mens han selv fortsatte marchen mod Løgumkloster. Under fremrykningen mod byen detachederede ritmesteren løjtnant Høegh Guldberg med en deling for at omgå byen i vestlig retning og afskære besætningen retræten ad vejen til Tønder.

Da ritmester Würtzen med hovedstyrken af eskadronen nærmede sig byen, så han imidlertid den fjendtlige afdeling forlade denne og trække sig tilbage mod Tønder. Han befalede derfor løjtnant Løvenhjem med 1. deling at forfølge den. Løjtnanten galopperede gennem Løgumkloster og indhentede det fjendtlige kommando ca. 2000 alen syd for denne, hvor det kastede sig ind i en nærliggende mose. Der blev ikke til nogen kamp, da fjenden af løjtnanten straks blev opfordret til overgivelse.

I Løgumkloster var de fleste tysksindede beboere, deriblandt embedsmændene, flygtet. Eskadronen udførte tilbagemarchen over Bedsted i overensstemmelse med den givne befaling og uden yderligere at støde på fjenden. Det ved Løgumkloster tilfangetagne kommando bestod af 2 underofficerer og 20 mand af slesvig-holstenske tropper.

Den 3. juni foretoges der også længere rekognosceringer af oberst Juels rytteri, bl.a. af 4. eskadron under ritmester Barnekows ledelse, til Hellevad. Herfra sendte ritmesteren patruljer til Løgumkloster, Bredevad og Hjordkær. Af disse patruljer erfarede det, at Tinglev var stærkt besat, navnlig af rytteri og artilleri.

Ritmester Würtzens sammenstød med fjenden i egnen ved Bedsted

Den 4. juni 1848 rekognoscerede rytteriet atter i det væsentlige som dagen før, dog sendtes der to eskadroner til Rødekro. For at understøtte denne rekognoscering afsendtes 1 eskadron til Hellevad og to eskadroner til Bedsted, alle 3 eskadroner under kommando af ritmester Würtzen. Det blev pålagt ritmesteren at søge forbindelse med to mod Rødekro dirigerede eskadroner og at patruljere mod Løgumkloster, Øster Højst og Ravsted. Samtlige rekognosceringskommandoer havde ordre til at undgå engagement med fjenden.

Ritmester Würtzens kommando bestod af 1. og 2. eskadron af 6. dragonregiment, af hvilke den første, ritmesterens egen eskadron, denne dag kommanderedes af løjtnant Høegh Guldberg, den anden af sin chef, Ritmester Brunckhorst, og af 1. eskadron fra 5. dragonregiment under løjtnant Lüttau.

Denne sidste eskadron dirigeredes mod Hellevad, de 2 andre marcherede over Svejlund til syd for Bedsted, hvor der blev gjort holdt klokken omtrent 10.45 om formiddagen. Anden eskadron udsendte fra Svejlund løjtnant Bentzen med 1 deling til Klovtoft for at tilvejebringe forbindelse med eskadronen i Hellevad. En deling ligeledes af 2. eskadron udsattes som feltvagt ved Arndrup Mølle med front mod Arndrup og Hejsel, og en patrulje på 1 underofficer og 6 mand af samme eskadron blev afsendt mod Klovtoft.

Mod Løgumkloster fremsendtes af 1. eskadron omtrent halvdelen under løjtnant Løvenhjem for at afpatruljere terrænet syd for Bedsted og hen imod Løgumkloster. Kl. 11.45 indløb der fra løjtnanten melding om, at han var rykket frem til i nærheden af Løgumkloster, der var besat af en fjendtlig styrke, som af ham blev anslået til 1 eskadron.

Ritmester Würtzen beordrede da den tilbageværende halvdel af 2. eskadron til at rykke frem ad vejen til Løgumkloster som understøttelse for løjtnant Løvenhjem, men kort efter, at Ritmester Brunckhorst var

afgået med denne afdeling i den betegnede retning, indløb der melding fra vedetposterne, som var udsendte fra feltvagten ved Arndrup Mølle, at 2 fjendtlige eskadroner var under fremrykning fra egnen ved Ravsted.

Ritmester Würtzen lod nu løjtnant Høegh Guldberg med den tilbageværende halvdel af 1. eskadron rykke frem ad vejen ned mod Arndrup Mølle og sendte via en ordonnans en befaling til ritmester Brunckhorst om snarest muligt igen at slutte sig til ham.

Ritmester Brunckhorst havde, da han under sin fremmarch, ligeledes bemærket det fjendtlige kavaleri. Han gjorde holdt, og, da han skønnede dets styrke at være 4 eskadroner, anså han det for rigtigst at gå tilbage gennem Bedsted. Han var således på vejen til Bedsted, da ritmester Würtzens ordre nåede ham, og han søgte nu ad korteste vej, tværs over markerne, at forene sig med Würtzen.

Fjendens overlegenhed havde imidlertid foranlediget ritmester Würtzen til at lade løjtnant Høegh Guldberg gøre omkring med sin halve eskadron og langsomt ride ad vejen mod Sivkro.

På denne vej stødte ritmester Brunckhorst til kommandoet og fulgte med langs siden af vejen, på markerne nord for denne. Fjenden opholdtes imidlertid af den ved møllen stående feltvagt, der under en meget livlig patruljering nu langsomt fulgte efter den ivrige styrke, der endnu på dette tidspunkt red i skridt.

Soldater ved en landevej. Mellem de mange frivillige, der meldte sig til krigstjeneste, var også nogle af tidens unge malere, som ved deres skildringer på lærred og papir i rigt mål har illustreret krigstildragelserne og livet i felten. Den betydeligste af disse var Jørgen Sonne, mens den flittigste var Niels Simonsen. Blandt de andre malere må også især nævnes Carlo Dalgas og Fr. Chr. Lund.

En anden af malerne var Johan Thomas Lundbye, der dræbtes ved et vådeskud ved Bedsted 26. april 1848. Han nåede derfor kun at efterlade sig nogle ganske få tegninger. Ovenstående akvarel er udført af Carlo Dalgas.

Efter at fjenden imidlertid havde sat sig i besiddelse af passet ved Arndrup Mølle og var kommen på det rene med vor ringe styrke, sendte han et par eskadroner frem til **attaque**. Samtidigt opstod der nogen uro i vor kolonne derved, at den halve eskadron under ritmester Brunckhorsts ledelse, på grund af et højt dige, således måtte rykke ud på vejen, hvorved en del af ritmesterens kommando kom foran, en del bagved den af løjtnant Høegh Guldberg kommanderede halve Eskadron.

I den således noget sammenblandede kolonne opstod der ved den overlegne fjendtlige styrkes frembrud en uro, som det navnlig under den vedvarende skydning og den efterhånden forstærkede gangart, var vanskeligt at beherske. Den fjendtlige styrke, der hurtigt red den svage **arrieregarde** over ende, nåede efterhånden nærmere og nærmere ind på vor **retirerende** hovedstyrke.

Ritmester Würtzen, der befandt sig i nærheden af kolonnen, vilde gøre omkring og tage mod attacken og kommanderede derfor gentagne gange holdt; han lod fremdeles sin trompeter signalisere holdt, og sendte ham, da signalet ikke blev adlydt, til ritmester Brunckhorst med ordre til at gøre holdt.

Fjenden var imidlertid kommen tæt ind på vor kolonne, til de bageste ryttere i denne, der havde hørt ritmester Würtzens kommando og havde gjort omkring, blev redne over ende af den overlegne styrke, som derpå attackerede queuen af kolonnen. Under den derved opståede støj, råben og forvirring forblev ritmester Brunckhorsts forsøg på at efterkomme Würtzens ordre uden resultat. Enden på sammenstødet blev, at vore tropper blev slået tilbage, skarpt forfulgt af fjenden. Forfølgelsen ophørte, hvor vejen bøjer af til Klovtoft.

Vedetter til hest på udkik efter fjendtlige styrker. Deres opgaver var at iagttage terrænet og give meldinger om fjendens bevægelser og de farer, der nærmede sig. Ovenstående tegning er udført af Niels Simonsen.

Efter sammenstødet, der fandt sted omtrent ved Sivkro, foregik vore troppers retræte med største il og under stadig forfølgning fra fjenden, idet fjenden standsede for kort efter at vende tilbage ad samme vej, som han var kommen. Ritmester Würtzen havde fulgt sit kommandos tilbagegang ude på markerne ved siden af vejen så godt, som hans hests store træthed tillod det; lidt på den anden side af Sivkro styrtede imidlertid hans hest, da den skulde sætte over en grøft, og den kom i faldet til at ligge ovenpå sin rytter, der på denne måde faldt i fangenskab.

Foruden ritmesteren blev løjtnant Paulsen af 2. eskadron og 20 underofficerer og menige, heriblandt 9 sårede, ved denne lejlighed taget til fange. Tabet var naturligvis størst for 2. eskadron, der havde **queuen** af kolonnen. Af sårede, som ikke faldt i fjendens hænder, var der 4 underofficerer og menige, af hvilke 1 underofficer senere døde af sine sår. (Se side 1185)

Kommandoet mistede 20 heste, hvoriblandt 15 sårede; Af disse var der 2 let sårede heste, der dog begge forblev til tjeneste ved afdelingen. To af det fjendtlige rytteris heste med sadeltøj faldt under sammenstødet i vore hænder og førtes med tilbage til kommandoet.

Efter at forfølgningen var ophørt, fortsatte ritmester Brunckhorst, der nu overtog kommandoen, retræten mod Rangstrup. Omtrent en $\frac{1}{4}$ mil fra denne by stødte løjtnant Lüttau til med eskadronen fra Hellevad, til hvilken løjtnant Bentzen havde sluttet sig med sit kommando fra Klovtoft, til hovedkolonnen.

Løjtnant Løvenhjem havde imidlertid, da den fjendtlige styrke, der viste sig overfor ham ved Løgumkloster, veg tilbage, fortsat sin fremrykning gennem byen og udstillet observationsposter syd for

denne. Den fjendtlige styrke, der havde holdt byen besat, blev stående ½ mil syd for denne, og da løjtnanten, på efterretning om den fjendtlige fremrykning mod Bedsted, trak sig ud af byen, rykkede fjenden atter frem dertil. Løjtnanten nåede nu, uden at støde på fjenden, tilbage til sit **kantonnement**.

Som det vil forstås af denne beretning om den for os så uheldige ryttertræfning ved Sivkro, må årsagen til ritmester Würtzens tilfangetagelse ene tilskrives denne tapre og pligtro officers heltemodige og til det sidste energiske forsøg på, ved en attaque at redde sit kommando ud af den farlige situation, den var kommet i.

Den bevægelse i de fjendtlige tropper, som gav sig tilkende ved det nys anførte sammenstød, ligesom også ved angrebet samme dags morgen på Aabenraa, kunde vistnok tyde på en forestående, almindelig fremrykning af general Wrangel nordpå, og måtte derved yderligere bestyrke oberst Juel i hans, på dette tidspunkt, også af general Hedemann billigede beslutning om at blive stående ved Haderslev.

Imidlertid var disse mindre sammenstød, således som tidligere er set, ikke forløberne for en fjendtlig bevægelse nordpå, men kun bevirkede ved de 2 rekognosceringer, der af general Wrangel blev udsendte den 4. juni, dels for at skaffe efterretninger om fremrykningen af oberst Juels korps, dels for at henlede opmærksomheden på de nævnte punkter, medens han selv med sin hovedstyrke kastede sig over vort i Sundeved stående armekorps.

De, af den tyske general Wrangel, udsendte rekognosceringskommandoers bevægelser den 4. juni 1848

Den ene af disse rekognosceringer, nemlig den mod Aabenraa, blev udført af et detachment på 2 bataljoner af gardebrigaden og 2 kyrasser eskadroner under kommando af oberstløjtnant Waldersee, der meget tidligt om morgenen passerede forpostlinien og gjorde holdt i skoven sydvest for Aabenraa. En mindre afdeling infanteri med en trop kyrasserer blev sendt frem til byens vestlige indgang. Da det viste sig, at Aabenraa ikke var besat af nogen større styrke af vore tropper, trak kommandoet sig igen ud af byen.

Af længere varighed var den anden rekognoscering mod Løgumkloster og Tønder, der samtidigt foretoges med et detachment, bestående af den 2. brunsvigske bataljon og det hannoveranske 1. dragonregiment under ledelse af chefen for førstnævnte afdeling, oberstløjtnant Paczinsky.

Den 5. juni 1848 ville tyskerne fejre kongen af Hannovers fødselsdag ved en parade, som skulle bestå i et angreb på de danske stillinger. Dagen før, den 4. juni, ville de lige prøve at mærke danskernes parathed. Da de danske vedetter meldte alarm var soldaterne, som man kan se på tegningen, i færd med middagsmaden. Ovenstående tegning er udført af Niels Simonsen.

Fra Bejstrup, hvor detachementet samledes den 4. juni om morgenen kl. 5, marcherede det til Ravsted, hvor det ankom hen ved middagstid, og hvor oberstløjtnant Paczinsky besluttede at gøre holdt for, medens de noget anstrengte tropper hvilede, ved patruljer hen imod Korup, Arndrup, Alslev og Højst at søge efterretninger med hensyn til vore troppers tilstedeværelse der i egnen.

Han var imidlertid næppe begyndt på at træffe de i så henseende fornødne foranstaltninger, da der fra de nord for Ravsted, hen imod Hejsel udstillede poster, indløb melding om, at der skulde stå en afdeling af vore tropper, hvis størrelse blev angivet til 1 eskadron i nærheden af Bedsted. Oberstløjtnant Paczinsky beordrede da dragonregimentet til straks at rykke frem i denne retning, hvorhen endvidere dirigeredes 2 kompagnier af bataljonen, hvis 2 andre kompagnier fik ordre til at forblive i Ravsted.

Efter at være ankommen til Hejsel, der ligger temmelig højt, og hvorfra terrænet i nordlig retning kan overses, bemærkede det fjendtlige kavaleri, såvel vor Besætning i Arndrup Mølle som også den bagved samme efter ritmester Würzens ordre placerede soutien. Ligeledes bemærkedes den af ritmester Brunckhorst førte afdeling i færd med at marchere hen imod den bag Arndrup Mølle stående, og endelig sås vore poster og patruljer i egnen af Klovtoft.

Alle bevægelser imellem vore tropper var imidlertid så rolige og langsomme, at man betænkte sig noget på at rykke videre frem, idet man frygtede et større baghold. Snart blev der dog givet ordre til den ene af eskadronerne om at forjage posteringen ved Arndrup Mølle, og da dette lykkedes, og man uanfægtet kunde rydde barrikaden, som vore tropper havde anbragt på broen, og **debouchere** over denne, uden at blive angreben, var det øjensynligt, at vor ad vejen til Sivkro langsomt tilbagerykkende kavaleristyrke, var den eneste modstander på stedet, så at man med den forhåndenværende styrke var denne betydeligt overlegen.

Underofficer af Jægerkorpsset på vagt. Tegningen er udført af Frederik Chr. Lund.

De 2 eskadroner af regimentet, som først kom over broen, erholdt derfor ordre til hver på sin side af vejen, at søge at nå frem til tæten af vor retirerede kolonne for at standse den. Da denne sidste imidlertid efterhånden faldt i en hurtigere og hurtigere gangart, måtte man opgive forsøget på at nå dette mål, og der blev da givet ordre til at attackere queuen af vor kolonne ad selve vejen. Angående det derved opståede sammenstød ved Sivkro og om udfaldet af dette og af den dermed sammenhængende forfølgning til hen imod Svejlund, er det fornødne alt tidligere anført.

Efter at der var draget omsorg for de såredes og fangernes transport, gik de 2 eskadroner, hvis tab beløb sig til 4 let sårede mand og 2 sårede heste, foruden de 2, som toges til bytte af vore dragoner, over Arndrup

Mølle, hvor den tredje eskadron havde holdt opmarcheret som reserve, og Hejsel, i nærheden af hvilken by de 2 infanterikompagnier stødte til, tilbage til Ravsted, hvor hele kommandoet atter var samlet klokken hen ad 5 om eftermiddagen.

Omendskønt oberstløjtnant Paczinsky betvivlede rigtigheden af de til dels gennem fangerne erholdte, noget overdrevne angivelser om tilstedeværelsen af en større styrke af alle våben ikke langt fra det punkt, hvor forfølgningen på denne dag var ophørt, så troede han dog ikke at burde forblive i Ravsted, hvor det nærmest omliggende terræn er opfyldt af moser og overhovedet vanskeligt at passere, når man ikke er nøje kjendt dermed, men afmarcherede kl. hen ad 10 om aftenen atter syd på til Bylderup, hvor han ankom noget efter midnat og gik i kvarter. Det var ved udmarchen blevet oberstløjtnanten meddelt, at Tønder endnu den 3. juni var besat af slesvig-holstenske tropper, og om natten, mellem den 4. og 5. juni erholdt han fra en løjtnant Holstein, der kommanderede denne afdeling, en meddelelse om, at han befandt sig der endnu, og et forslag til den påfølgende dag i fællesskab at foretage en bevægelse mod Løgumkloster.

Oberstløjtnanten kunde imidlertid, da hans folk og heste var yderst udmattede, ikke gå ind på dette forslag, men i overensstemmelse med den ham tildelte ordre marcherede han den 5. juni om morgenen efter at have ladet fangerne eskortere ad Flensborg til, med sit kommando til Tønder, hvor han da i hvert fald tænkte sig at kunne tjene som reserve for løjtnant Holstein, hvis denne alene ønskede at foretage en bevægelse mod Løgumkloster.

Fra Tønder, hvor oberstløjtnanten i øvrigt ikke kunde erfare noget yderligere om vore troppers stilling og bevægelser, marcherede han atter den 6. juni om morgenen ad Bov til. Undervejs modtog han efterretning om den fægtning, der havde fundet sted dagen i forvejen ved Dybbøl, og som antoges at ville blive fornyet den 6. juni. Han anså det derfor for rigtig under disse omstændigheder at bevogte og dække vejene fra Løgumkloster og Tønder mod Bov ved at tage en stilling i omegnen af Tinglev og Kravlund. Han fordelte som følge heraf sine tropper til disse byer og den sydøst for samme liggende Gårdeby og udstillede de fornødne observationsposter.

Kilder og litteratur:

- Kaptajn C. M. W. Tvermoes af Generalstaben med understøttelse af kaptajn C. J. Pingel af fodfolket: "Den dansk tyske krig i årene 1848-50". Heri første del, 2. afsnit 2: "Fra preussernes optræden på kamppladsen 13. april til våbenstilstanden i Malmø 1. september 1848. Udarbejdet på grundlag af officielle dokumenter og med krigsministeriets tilladelse. Udgivet af Generalstaben. Kjøbenhavn 1870. J. H. Schmidts Bogtrykkeri. Heri især side 918-925.
- "Blade af Dragonregimentets historie", Slesvigske Nationale Rytterregiment 1670-1920. Udgivet i anledning af Regimentets 250 års jubilæum. København 1920. Heri især side 24-33.
- Villh. Richter: Den Danske Landmiliteret 1801-94. Bind 1-2. København 1977. Se også Bedsted sogn side 924.
- Samtlige tegninger i artiklen er hentet fra heftet: "Et hundredårsminde om treårskrigen 1848-49-50". Berlingske Forlag. København 1948.

Oplysninger om de personer, der er nævnt i artiklen samt noter:

- **Amle, Andreas Peter** (1796-1881), fra 1842 ritmester ved 6. dragonregiments 1. eskadron.
- **arrieregarde** = bagtrop
- **attaque** = angreb
- **avantgarde** = fortrop
- **Barnekow, Frederik Vilhelm Christian** (1802-1879), fra 1844 ritmester for 6. dragonregiments 4. eskadron
- **Bentzen, Jens Otto Paludan** (1815-1888), fra 1842 løjtnant i 1. dragonregiments 2. eskadron.
- **Brunckhorst, David Frederik** (1795-1872), ritmester ved 6. danske dragonregiment.
- **debouchere** = passere / komme igennem
- **detachment** = udskillelse
- **Ernst, Jacob Marius** (1820-), kaptajn ved de danske ingeniørtropper.
- **eskortere** = ledsage nogen under beskyttelse
- **fourage** = foder især til heste
- **Hedemann, Hans Christopher Georg** (1792-1859), fra 1847 oberst. I marts 1848 fik han rang af generalmajor.

- **Holstein** (-), løjtnant. Er ikke nærmere identificeret.
- **Høegh Guldberg, Ove Vilhelm** (1807-1848), løjtnant i 6. dragonregiment.
- **Juel, Hans Adolph** (1790-1874), oberst for 3. dragonregiment.
- **kantonement** = område, fx den militære belægning
- **kavaleri** = rytteri, soldater til hest
- **kyrassér** = ryttersoldat klædt i kyras, dvs. beskyttelsesudstyr
- **Lüttau, Frederik Georg** (1809-1891), premierløjtnant i 5. dragonregiment, fra aug. 1848 udnævnt til ritmester
- **Løvenhjem** (-), løjtnant i 1. eskadron. Er ikke nærmere identificeret.
- **Paczinsky** (-), preussisk oberstløjtnant og kommandør for dragonregimentet.
- **Paulsen, Carl August Frederik** (1824-1891), sekundløjtnant i 6. dragonregiment. Fra 1862 ritmester.
- **queuen** = halen, bagenden
- **retirere** = trække sig tilbage
- **retræte** = tilbagetog
- **soutien** = for at støtte / understøtte
- **teten** = den forreste del af
- **vedetpost** = udkigspost
- **Waldersee** (-), preussisk oberstløjtnant samt greve.
- **Wedell-Wedellsborg, Joachim Godske** (1785-1860), fra 1842 kommandør og oberst for 6. dragonregiment.
- **Wrangel** (-), general for de tyske tropper. (Er nærmere omtalt side 923)
- **Würtzen, Vilhelm Ferdinand** (1796-1858), ritmester for 6. dragonregiment. (Er nærmere omtalt side 922)

Overtro om vorter

Vorter fjernes på den måde, at den, der har vorter går ind på en kirkegård om natten kl. 12 og gnider vorten på en gravsten. Den døde tager så vorten væk. Det skal altid gøres ved fuldmåne.

Kilde:

- Dansk Folkemindesamling, Christians Brygge 3, 1219 København K. Heri 3201 Bedsted, 1906/23: Sagn og overtro. - Overtroen om vorter er indsendt af Karl Fr. Jensen, Tønder i 1937/38 efter mundtlig meddelelse fra Anne Clemmensen. Hun boede dengang i Bedsted sogn og døde for ca. 40 år siden, dvs. ca. 1900. Se mere om Anne Clemmensen fra Bedsted side 1088.

Tilføjelse:

- Der er også andre måder at komme af med sine vorter på. Hvis man stiller sig ud til vejen, når et ligtog passerer forbi, da vil den døde tage vorterne med sig i graven. – En anden måde at komme af med sine vorter på, er, at lade en anden person tælle vorterne. Vedkommende vil da få dem i stedet for.

Johannes Prætorius og kirkebogen i Højst

Kirkebogen i Øster Højst er en af de ældste i Sønderjylland. Den blev påbegyndt af sognepræst Johannes Prætorius i 1589, men den kendes dog kun fra en afskrift, foretaget af Nicolaus Ewald i 1694. Derfor er der lidt højtysk i den ellers så plattyske tekst. En kirkebog på den tid var ligeså meget præstens optegnelsesbog. Nok omhandler den hans embedsforretninger, men også indførsler om begivenheder i hans egen familie indtager en ret væsentlig plads. Også naturkatastrofer blev der plads til i kirkebogen, ligesom ejendommelige vejrforhold og mærkelige tegn på himlen. Disse var særligt egnede til at tage varsler af, og derfor findes de optegnet med stor omhu.

Højst er et af de sogne i Sønderjylland, hvor det samme præstedynasti har holdt sig længst, nemlig i næsten to hundrede år fra 1544 til 1732, og det har selvsagt haft betydning for, at kirkebogen er blevet bevaret og for kontinuiteten i de mange indførsler.

I 1544 skulle Højst have en ny præst, og den, der forestod kaldelsen, var Mads Gjordsen til Solvig, der dengang hørte til Højst sogn (i dag Hostrup sogn). Godsherren til Solvig var af slesvig-holstensk adel, egentlig hed slægten Gortz eller Görtze, men hans familie havde med slægtsbånd knyttet sig til den danske adel.

Den ældste broder var gået den gejstlige vej. Det var magister Claus Gjordsen, der i 1514 var blevet domprovst og i 1526 desuden ærkedegn i Ribe, samt fra 1523 til sin død i 1532 Frederik Is danske kansler, og det er utvivlsomt på denne baggrund, at Mads Gjordsen til Solvig har skaffet sit sogn en dansk præst.

Valget faldt på Peter Thomsen, født 1509 i Hee i nærheden af Skjern, som søn af arvebonden Thomas Thomsen. Peter Thomsen var fra 1521-23 elev på Odense Katedralskole, derefter kom han til Ribe, og efter 14 års uddannelse her fik han ansættelse ved Ribe Katedralskole. Han skal endda have fungeret som skolens rektor i pestens tid i 1539*.

Ribes biskop siden 1542, Hans Tausen, fik Peter Thomsen kaldet til et præsteembede i Vejle, hvor han i to år var den stedlige latinskoles rektor og samtidig kapellan ved bykirken, alt imens han havde pastoratet Hornstrup ved Lerbæk. Men i 1544 blev han af Mads Gjordsen kaldet til embedet i Højst og her virkede han i 48 år til 1588. Med sin hustru fik han 10 børn. Den 19. okt. 1592 blev han angrebet af sygdom og få dage senere, den 23. okt. døde han.

Hans efterfølger, Johannes Prætorius havde i 1588 afsluttet sit studium ved Rostocks dengang meget betydelige universitet. Han stammede fra Bedsted, hvor hans far, Jens Jebsen var gårdmand og herredsfoged. Han tog sit navn efter faderens titel "foged", der på latin hedder prætor.

Johannes Prætorius kom straks til Højst, hvor han, 27 år gammel blev kaldet til kapellan af Tønders provst, Andreas Thomsen, efter at sognefolkets samtykke var indhentet og bifaldet af Tønders amtmand, Hans von der Wisch, og af fru en til Solvig, Dorothea Rantzau, der var enke efter Melchior Rantzau.

Prætorius blev derefter bekræftet i embedet og aflagde præsteeden til Slesvigs general-superintendent, Paul von Eitzen og dennes medarbejder, magister Jacob Fabricius, hvorfor ordinationen fandt sted i Slesvig Domkirke.

Den 21. dec. 1589 holdt Johannes Prætorius sin første gudstjeneste i Højst kirke. Efter svigerfaderens død blev han straks sognepræst og forblev i dette embede helt til sin død den 14. dec. 1645.

Johannes Prætorius var som før nævnt fra Bedsted, søn af herredsfoged Jens Jebsen, der var ejer af sognets største gård på 5½ otting. Som herredsfoged var hans far formidler mellem den dansk - sønderjyske befolkning og øvrigheden, der siden Flensborgs fald i 1431 og de schauenburgske grevers påfølgende overtagelse af hertugdømmet Slesvig var plattysktalende. Det var simpelthen en nødvendighed for en tysk øvrighedsperson som amtmanden at have en herredsfoged, der beherskede både dansk og tysk, og man tør antage, at Jens Jebsen i sin opvækst ligesom flere andre børn af storbondeslægter har haft lejlighed til at besøge en af købstædernes tyske skrive- og regneskoler.

Det skal utvivlsomt ses som et udtryk for herredsfogedens nære forhold til sin amtmand i Aabenraa, at han lod sin - antagelig ældste - søn opkalde efter Bertram Sehested, amtmand i Aabenraa fra 1552 til 1562. Det blev også denne søn, Bertram Jensen, der efter faderens død overtog gården i Bedsted og hvervet som herredsfoged.

Bertram Jensens bror var altså præsten i Højst fra 1592 til 1645, Johannes Prætorius. Han var gift to gange. Første gang med Catharina Thomæ, datter af den tidligere præst i Højst, Peter Thomsen. Hun døde 8. feb. 1608. Efter hendes død giftede han sig 2. gang 16. okt. 1608 med Mette Hansdatter (1570-1659), datter af herredsfoged i Hajstrup, Hans Nissen og Marine Petersdatter.

I hans to ægteskaber fødtes 5 børn: Christian født 13. sept. 1590, Peter født 14. aug. 1609 og død i Flensborg 1652, Johannes født 21. maj 1611. Han blev faderens efterfølger som præst i Højst, og døde 4. dec. 1686, Jacob født 13. marts 1613, død i Højst og begravet 2. juni 1687. Den yngste var Catharina, født 26. nov. 1615. Hun blev senere gift med præsten i Bylderup, Enevold Lauritsen.

Johannes Prætorius døde i en alder af 84 år den 14. sept. 1645 og blev begravet 22. okt. Hans anden hustru, Mette døde 17. marts 1659. Hun blev ca. 88 år.

Uddrag fra Prætorius` kirkebog:

1590: "Pridie S. Crusis, is d. 13. 7br (13. sept.) is mi van miner Fruen ein klein Sonlein gebahren de Klocke tho 7 des Avendes, und dewil se ere Tidt nicht utgegahn hadde, is dat Kind gar kleen gewesen, und nicht in sinen rechten Schick gekahmen, derwegen idt ock beschwerlick in der Gebordt is thogegaen, dat se schir alle beyde dat Levendt gemist und allerede gar nha, ja oft gantz dodt gewesen, is dat Kind, Godtzlof, also bald van dem olden Vader gedöfft und ehm sin Nahmen gegeben, dat he is Christian genomt worden (dewil ick sulvest tho der Tidt nicht tho Hoyst, sondern nha Kliplef was verreiset) und also der Kercken ingelevet, Gades Kind und Christi Miterven worden. Geve Godt, dat idt möge gedien und wassen, ehm tho Ehren, my und de mynen tho Woglgewallen. Amen".

(Ang. sin førstefødte, Christians fødsel)

1590: "D. 17. Sondag nha Trinit: is gewesen d. 4. 8br (4. okt.), heb ick minen Sön Christian tho Kercken gehabt und Fadder dartho gebeden de ehrbahre Frue Dorothea Rantzou van Solwig, Claus Höjer tho LugumCloster, Amptsverwalter, H. Peter min leve Vader, H. Thomas er broder, Jacob Küster, Jens Martensen, Nis Corup, Hans Dinsen, Met H. Laurensis, Maren Hansis, min Schwester An, Ingeborg kahn loco matris mea (kom i min moders sted) et Süster An, Cathrin Mattis Tochter tho Lundsgaard".

(Ang. sønnen, Christians dåb og faddernes navne)

1590: "In desem Jahr 1590 d. 18. 8br. (18. okt.) des Morgens tho 6 is unse gnädigste Furst, H. Hertzog Philips gestorven und is darna om 20. 9br. mit groter Herlichkeit bygesedt, by welckis Begrefnis ick ock gewesen, und bin tho der Tidt mit in dat fürstl. Graf gewesen, dar tho der Tidt mit Seel. Hertzog Philips Sarck 10 thosamen gestanden".

(Ang. hertug Philips pludselige død og begravelse. Prætorius var selv med til at stå vagt i det fyrstelige gravkammer i Slesvig ved hertugens sarkofag sammen med 9 andre)

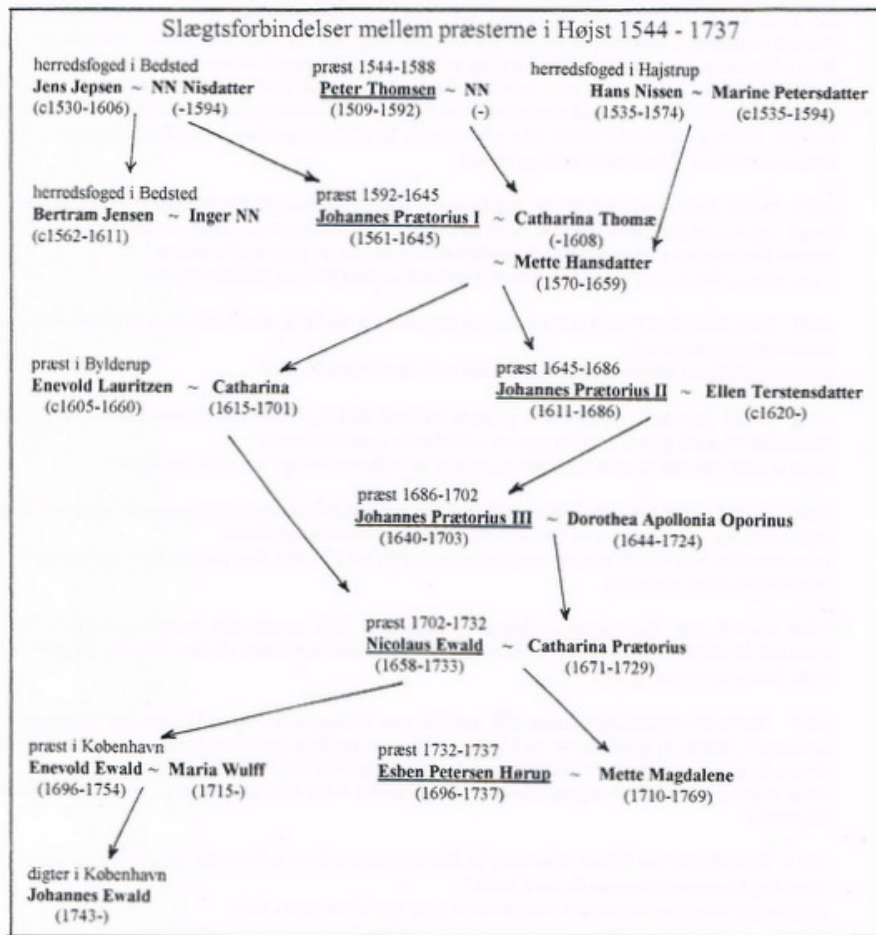
1591: "Dingsdages nha Martini (tirsdag efter Mortensdag) heb ick An Jeppis tho Høyst begravet, welcke arme Frue in ere Kranckheidt des Sonnabends thovör, ere Parckens, welckes tho beweenen, dat Angesicht schier gantz verteret".

(Ang. en stakkels kvinde, som præsten begravede. Hendes ansigt var næsten helt fortæret af pokker (kopper))

1591: "Pridie D. Jacobi sepultus S. Rever. (21. juni) vir. D. Laurentius Ovani, qvi die Mercurii ante (proh. dolor) violenta manu a Iohanne Iensen in Bülderup juxta ædes Iohannis Carstensen est interfectus".

(Ang. drabet på præsten i Ravsted, Laurentius Ovens, begået af hans egen kapellan, Johannes Jensen Paludan. Ugerningen fandt sted umiddelbart efter, at provstiets præster efter et afsluttet herredsting i Bylderup havde forlystet sig i den stedlige kro. Begivenheden vakte stor opsigt og blev også omtalt i Reinhusens Annales Flenburgense og i Annales Rerum Apenradæ)

1591: Dagen før Jacobsdag (24. juli) blev begravet velærværdige præst Laurentius Ovens, som onsdagen før (21. juli) – Oh, hvilken sorg – med voldelig hånd blev dræbt af Johannes Jensen tæt ved Johannes Carstensen's hus i Bylderup. (oversat)

1591: In desem Jahr is gar én dør Vodertidt gewesen, dat ock én Föder Heu, so twe Perde trecken könden, 15 Daler gegolten.

(Ang. et år med tørke, der betød at hø blev dyrt)

1592: "Pridie Ioh. Bapt (25. juni) is unse Gnäd. Furst und Herr Hertzog Iohan Adolff, postulirter u. erwelhter Bischof van Bremen, tho Tundern gehuldiget".

(Ang. hyldningen St. Hans aftenstid af hertug Johan Adolf i Tønder. - Prætorius overværede selv hyldningen)

1592, 23. okt.: "H. Petrus Thomæ, Seel is gebohren Ao. 1509 zu Hee bey Schernaa in Hingharde. Sein Vater ein Arfbunde Thomas Thomsen, ward 1521 nach Othense zur Schule gesandt, da er 2 Jahr frequentirt. Ao. 23 nach Ripen, da er 14 Jahr frequentirt. War ein Collega darnach an der Schulen und folgendes tempore Pestis Rector Scholæ. Hernach ist er van dem Hochgel. Mag. Joh. Thausen nach Wehle vocirt, da er 2 Jahr Rector Scholæ gewesen und zugleich Capellan, auch hat er ein Pastorath ausser der Stadt zu Hornstrup vey Leerbeck gehabt. Tandem van dem wohlgeb. Matz Görtzen van Solwig nach Hoyst vocirt Ao. 1544, woselbst er 48 Jahr gewesen und mit seiner Frau Catharina 10 Kinder gezeuget. D. 19. 8br. 1592 morbo corripirt, particeps factus S.C. d. 23. 8br. gestorben, d. 26. ehrlich begraben, dessen Seele Gott gnädig sei".

(Ang. svigerfaderen, Peter Thomsens liv og levnet)

1593: "D. 22. April is min Sel. Broder Nis Jensen in mines Vaders eegen Hofrum edder Garten jemmerlick, leider!, van levend tom Dode gebracht. Godt im Himmel si idt geklaget und heimgestellt und he wolde och en Wreker (hævner) sin sölcker Modtuil (letsindighed), dat desülve möge gestrafet werden".

(Ang. sin bror, Nis Jensens død under mærkelige omstændigheder i faderens gårdrum eller have)

1593: "Dom. Exaudi (27. maj) is Peter Taysen tho Stübbeck im H. Seel. entschlapan und des Middewekens darna ehrlicken begraven".

(Ang. herredsfoged i Stubbæk, Peter Thaysens død og begravelse den 30. maj)

- 1593:** "D. 10. Julii hefft idt gaer seer gehagelt und sind de Hagelsteene als Henneeier so grodt gewesen, darvan dat Getreide groten Schaden genamen etlicker hier unsem Carspel".
(Ang. et uvejr med hagl så store som hønseæg, og som forvoldte store skader navnlig i Højst sogn)
- 1593:** "Am Winacten Avend (juleaften) in desem Jahr is dat Water dorch de Dick gebrocken undt in Tundern ingekamen, darvan veel Volck nd Qvecks verdrencket und Huser weggeslaten".
(Ang. juleaften, hvor vandet gik over sine breder og trængte ind i Tønder, hvorved huse brød sammen og mange mennesker og kvæg druknede)
- 1594, den 12. juli:** "Die visitationis Mariæ q. incidit in 2. Julii, is min seel. Moder morbo corripirt und darnha d. 12. Julii in Gott dem Herrn Christliken gestorven und darnha den 14. Julii ehrlicken begraven".
(Ang. hans mor sygdom og død)
- 1597:** "Pridie Decollationes Iohannis (28. aug.) is min Schwager Marquart Hansen tho Heldewathmöhl jemmerlick, leider, in Kloftofft vp en kinddöpe erstocken (stukket ihjel) van eenem lichtferdigen Jungen, Laurss Jurgenss genandt. Gott verlehnt ehm und uns allen en frölick Uperstandung".
(Ang. drabet på sin svoger Marquart Hansen under en dåbsfest i Kloftoft, hvor han blev stukket ned af Laurids Jørgensen)
- 1597:** "Postridie Fabian Sebast. is hir én olde Fru begraven, welcke in Alsle tho Huss hörde und eenen Sön thom Kiel by eenem Koopman deenend hadde".
(Ang. begravelsen af en kvinde fra Alslev, hvis søn tjente hos en købmand i Kiel)
- 1597:** "In dissem Jahr is grohte Dyrung an Korn gewesen, dat ock by uns hir up den Dörpern dat Schip Roggen 1 Daler hefft gegulden".
(Ang. stor mangel på korn, der gjorde det dyrt)
- 1599:** "In desem Jahr is gewesen grote Mangel an dem leven Roggen und hebben de Saet kum weddergekregen, dat de saet Roggen 5, 6, 7 ja 8 Daler gegolden".
(Ang. stor mangel på rugkorn, der ikke gav mere af sig end der var blevet sået)
- 1602:** "D. 16. nov. is min frues moder, Cathrin Peters, seel. begraven".
(Ang. hans hustrus mors død og begravelse)
- 1603:** "D. 9. julii hebben wi unsern nien Predigstoel upgekregen und hebbe ick d. 14. Julii de erste Predigt darup gedaen Van den falschen propheten Matt. 7. (15-21) davor Christus vermanet, dat man sick höden schal. Dnca. 8. p. Trin: Allein Gott de Ehre. Amen".
(Ang. nyanskaffelsen af en prædikestol og som præsten den 14. juli holdt sin første prædiken på om de falske profeter)
- 1606:** Den 2. marts er Jes Heegaard trådt i ægtestand med Mett Mathiasdatter. (oversat)
- 1606:** "Min leve Vader, Jens Jebsen, in Dnca 2. Adv. 1606, was d. 7. decembr, in Godt dem Herrn seelick verscheden und Dingsdages darnha ehrlick und Christlick begraven. Godt sy ehm und uns allen gnädig und barmhertig. Amen".
(Ang. sin fars død)
- 1607:** Studenten Andreas Qvolthorns, født i Burkal den 6. feb. 1581, meldes død i Rostock. (oversat)
- 1607:** "In desem jahr is een Comet (Halley's komet) als en grote Rode int nordwesten gesehen".
(Ang. tilsynekomsten af Halley's komet)
- 1608:** "Dnca. 7gesima (erat) pridie Pauli (24. januar) is de Klocke 1 aur (over) Middag geschen am Hemmel, dat nevenst de rechte Sonne 2 andere Sonnen erscheenen, de nicht gar rund, sondern lanckwis gewesen und dar en Regenbogen twischen, is schrecklich tho seende gewesen".
(Ang. er mærkeligt fænomen på himlen! To andre sole lyste op på himlen ved siden af den rigtige sol. De var ikke runde, nærmest aflange med en regnbue imellem. - Hvad kan det dog have været?)

1608: ”Postridie Esto mihi, was d. 8. Febr. is min Sel. Frue, Catrin, Morgens fru Klocke tho 4 Saluten in Gott verscheden nha dem se lang lagerhafftig und darnha d. 11. Februarii mit Christlicken Ceremonien und groter Versamling ekrlicken begraven. Gott geve ut gnaden, dat wi uns im Ricke Godes mögen frölich Wedderum finden, sehen, sprecken u. in all Ewigkeit Gott loven”.

(Ang. hans hustrus død)

1608: ”Den 21. Sondag nha Trin (16. okt.) bin ick wedderum mit Metta, min leve itzige Husfrue, in den Ehestand getreten, was den 16. 8br., dho min leve Frue, Catrin Selig tovörn d. 8. Februarii (weren 36 wecken twischen) in Gott Christlick verschieden. Geve de leve Gott, idt möge in de Tidt geschehen siin, dat Godt dadurch geehret und wi dadurch rick und selick um Christi willen werden mögen. Amen. Amen. Amen”.

(Ang. sit 2. ægteskab med Mette Hansdatter, 36 uger efter hans første kones død)

1609: Trinitatis søndag havde jeg et møde med sognefolkene efter gudstjenesten uden for kirken. Det var tienden, der skulle drøftes. Sognemændene afgav løfte om fortsat at levere rent korn. Desuden lovede de hver især at give møde en ½ dag med heste og vogn for at hente tørv på heden til præsten. (oversat)

1611: ”D. 22 Maj is min Sel. Broder Bertram, nha dem he 11 gantze Wecken lagerhafftig, in Gott verscheeden, und d. 26., was Dca 1 p. Trinit: in einer herlicken Versammlung begraven worden. Gott erwecke uns alle am jungsten Dage mit Freuden, Amen”.

(Ang. sin bror, Bertrams Jensens død)

1615: ”In desen Dagen is de Westsee ingebroken, bet an de Tegelschüne schier gestanden, vel Volckes und Perdes verdrencket und an gebuden Frot Schaden dedahn. Tunder Kerck und unse Kirck hebben ock Schaden gekregen. Gott erbarm. 1., 2. December factum est”.

(Ang. oversvømmelser af Vesterhavet, der brød gennem sine diger, og hvor både folk og heste druknede. Også Højst og Tønder kirker led store skader)

1616: ”D. letzten Martij (31. marts) is Johann Adolf in Gott entschlafen und d. 14. Maj darna beerdigt”.

(Ang. hertugen af Gottorp, Johan Adolfs død og begravelse)

1616: ”Im Nahmen der H. Dreifaltigkeit is unse gnedige Fürst und Herr, Hertzog Friedrich d. 17. 7br. (17. sept.) gehuldiget. Geve de barmh. und getruve Gott, dat it möge sin in der Stunde, dat Gott sin Ehr, F. G. en gut Geweten, und de Underdahnen nefenst F. G. alle gedielicke Wolfart Lives und in der Seelen hier tidlick und in jenem Levend ewiglick beholden möge. Amen”.

(Ang. hyldningen af hertug Friedrich)

1618: ”In decem Jahr is en schrecklicke grot Comet gesehen, darbi de Schwantz enem groten Risen gelick”.

(Ang. en skrækkelig stor komet, der viste sig på himlen med en stor hale efter sig)

1625: ”De kleene Klock Die Viti d. 14. Junii van Tundern upgekommen und den andern Dag upgehenget und erstmahl damit gelüdet wird. Gott alleene de Ehre, Amen”.

(Ang. en mindre klokke, der kom fra Tønder og som blev ophængt i kirken og brugt for første gang)

1629: ”Fridag in de Pingstweck (28. maj) is unse Kerk gebracken und 2 Kelch und Disch utgenommen”.

(Ang. en kalk og disk som om fredagen i pinsen blev indviet til brug i kirken)

1631: ”Eodem Die, 18. 7br. (18. sept.) is de Kelch up 32 Lodt - 1 Q erst gebrucket worden und hefft Pael Asmus tho Westerhoist erst darut communicirt, item ex mulieribus uxor ejdm”.

(Ang. en kalk på 32 lod som for første gang blev taget i brug)

1634: Sognets gamle degn, Jacob Küster blev begravet den 9. jan. 1634, 85 år gammel og efter 58 års embedsvirke. (oversat)

1634: ”D. 11. 8br. (11. okt.) twischen 11 und 12 in der Nacht is de Westsee ingebrocken. Verl. 1.000 Stück Vieh, Menschen und Gebüde ungerechtet. Im Strande (Nordstrand) 8929 Menschen verdrencket, darunter 9 Prester”.

(Ang. Vesterhavet, der brød gennem sine diger mellem kl. 11 og kl. 12 om natten, hvorved kreaturer, mennesker i tusindvis og bygninger gik til. I Nordstrand menes 8929 mennesker at være druknet, heraf 9 præster)

1637: ”Im Nahmen der Hilligen Drevoldigkeit is unse Sön Iohan d. 3. Junij in desem Jahr ordinirt og dat Hl. Predigampt uperlegt und gegünnet worden. Gott geve tho laue Sines Hl. Nahmens, Sin egen und unser Saligkeit. Amen”.

(Ang. hans søn, Johannes Prætorius II's udnævnelse til hjælpepræst (kapellan) i Højst hos faderen)

1639: ”H. Johannes Prætorius mit Ellen Tarstensdochter Dom. Trin. d. 9. Junii im Nahmen der hiligen Drefaldigkeit verehelicket. Godt geve, idt möge angefangen sin tho Gades Ehre, unser tidtlicker u. ruhiger Wohlfahr und Saligkeit”.

(Ang. sønnen, Johannes Prætorius II's bryllup med Ellen Terstendatter. Hun var fra Ulstrup ved Løgumkloster og datter af bonden Tersten Ouesen)

Den næste og de efterfølgende indførsler i kirkebogen viser, at det fra nu af er Prætorius' søn, Johannes Prætorius II, der har overtaget skrivningen i kirkebogen.

1640: ”D. 10. Julij om Dage van den 7 Brödern de Klocke 6 des Morgens is min Husfrue Ellen Tarstensdochter durch Gades Hulp und Bistand gnediglick verlöset und sinen Sohn tho Welt gebracht, so nhastfolgend Sonntag d. 12. Julij sinem Erlöser Christo Jesu dorch de H. Döp is inverlivet worden und Hans genomet, dessen Vadder gewesen min Vater, Schwager als Fruen Broder und Schwester. De almechtige Gott geve ihm Glück und Seegen”.

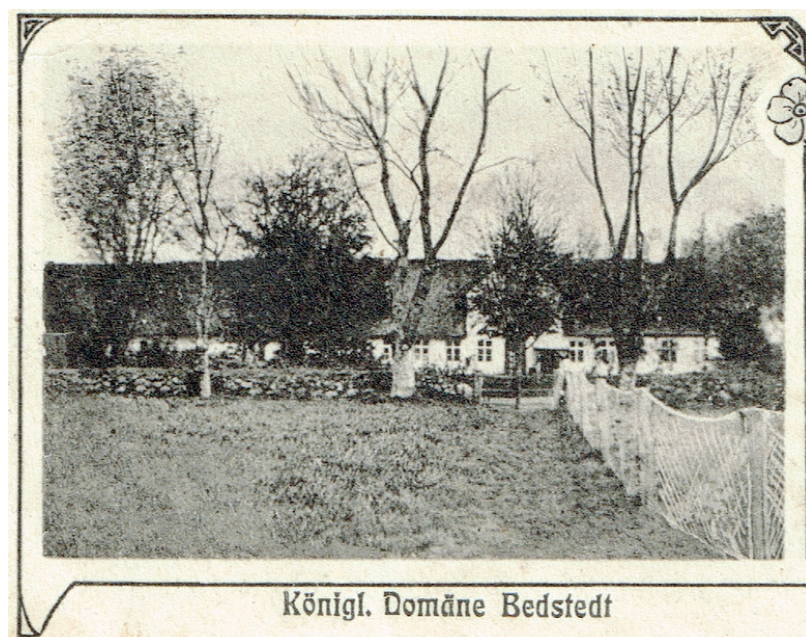
(Ang. præstens søn, Johannes Prætorius III's fødsel og dåb)

1640: ”An desem Dage, d. 2. April, is ein gar starcker Winter gewesen mit Frost, Schnee, Wind, dat wi uns schier buten de Kirck nicht hebben bergen können. Disse Winter abefangen bald na Winachten und nha Ostern erst geendiget, so d. 5. April eingeholden”.

(Ang. en streng vinter med frost, sne og blæst, der varede lige fra jul og til påske)

1643: ”Die schwedsche Armad in Holstein, Judland eingestellet. Ao. 43 circa Red(ime me), circ. Michels hujus omni gentzl. ausgezogen”.

(Ang. de svenske troppers udmarch af riget efter svenskekrigen omkring Mikkelsdag den 29. sept. Freden var blevet sluttet den 13. aug.)

Herredsfogedgården i Bedsted, da den også var en kgl. domænegård. Billedet er hentet fra et postkort fra omkring 1910, lånt af Steen Gubi, Bedsted.

1645: Magister Jacob Fabricius (den Yngre) blev begravet i Slesvig. (oversat)

1645: "Pater, p(ro) m(inisterio) vocatus 1589, mortus umb Mitternacht 1645 zwischen d. 14. und 15. Sept. des Nachts; de barmh. Gott verleihe ehm en frölick operstanding am jüngsten Tage. Æt(at)is 84, begr. d. 22 Oktb. van H. Tychone tho Burkarl".

(Ang. Johannes Prætorius I's død ved midnatstid. Begravelsen blev forestået af Hr. Tycho i Burkal. Johannes Prætorius blev 84 år)

1645: Mortensdag (11. nov.) blev herredsfoged Hans Nissen til Hajstrup begravet. (oversat)

Kilder og litteratur:

- H. V. Gregersen: "Johannes Prætorius (I)", artikel i Sønderjysk Månedsskrift 1982. Side 211-220.

Oplysninger og noter:

- Der skal have været en offentlig vej gennem herredsfogedgårdens hovedbygning fra Snerlevej til bygaden Sivkrovej. Fx skal Peter Høeck af og til have trukket en ko gennem forstuen for at drive den til tyrs (Oplysning fra Magdalene Toft, Bedsted ca. 1988). Det er rigtigt, siger også Hans Bahnsen, Bedsted i 1995, idet han selv en tid har boet på gården sammen med sine forældre).
- Ao. = Anno (i året).
- Dnca. = Dominica (søndag).
- J. Kinch: "Ribe bys Historie og Beskrivelse". (Ang. pest i Ribe i 1539, bind II side 22).
- Se mere om herredsfogedslægten i Bedsted side 68-79.

Slægten Prætorius

Tidligere har jeg omtalt slægtsnavne som Arendrup og Arndrup som nogle, der er udgået fra Bedsted sogn. Det samme gælder også slægterne Prætorius og Terp.

I år 2000 fik jeg nemlig en henvendelse fra Carl Stephan Henrik Prætorius i København. Han ønskede oplysninger om nogle af sine tidligste forfædre, der stammede fra Bedsted sogn, bl.a. om storbonden og herredsfoged Jens Jepsen i Bedsted samt dennes søn, præsten i Højst, Johannes Prætorius, hvorfor jeg sendte ham foranstående artikel, omhandlende en af de allerførste præster, der begyndte at føre kirkebøger i Sønderjylland.

Ad den vej fik jeg således vished for at navnet Prætorius stadig eksisterer. Jens Jepsens søn, Johannes Prætorius var således den første, der brugte navnet Prætorius, i det han i studietiden kaldte sig for søn af en foged. Foged hedder prætor på latin, heraf navnet Prætorius.

Navnet Prætorius eksisterer altså stadig og må derfor være gået i arv fra far til søn, lige fra Johannes Prætorius, født i Bedsted 1561 til nulevende Carl Stephan Henrik Prætorius i Virum nord for København samt dennes søn, Henrik Prætorius.

Carl Stephan Henrik Prætorius ville dog gerne oplyse mig navnene på alle sine forfædre, i det han sendte mig en e-mail, indeholdende en liste over samtlige generationer fra den første bærer af navnet og frem til i dag.

Listen gengives her nedenfor:

Jens Jepsen	(-1606)	bonde og herredsfoged til 1606	Hans søn var:
Johannes Prætorius I	(1561-1645)	præst i Øster Højst 1592-1645	Hans søn var:
Johannes Prætorius II	(1611-1686)	præst i Øster Højst 1645-1686	Hans søn var:
Johannes Prætorius III	(1640-1703)	præst i Øster Højst 1686-1702	Hans søn var:
Stephan Heinrich Prætorius	(1677-1742)	præst i Hammelev	Hans søn var:
Johannes Prætorius	(1703-1751)	præst i Hammelev / Simonsberg	Hans søn var:
Stephan Heinrich Prætorius	(1740-1806)	præst i Hejls	Hans søn var:
Johannes Jacob Prætorius	(1784-1833)	præst på St. Thomas	Hans søn var:
Carl Stephan Heinrich Prætorius	(1822-1907)	købmand og reder på St. Thomas	Hans søn var:
Carl Valdemar Prætorius	(1852-1928)	præst i Fjeldsted/Harndrup	Hans søn var:
Stephan Henrik Prætorius	(1896-1976)	kontorchef i sygekassedirektoratet	Hans søn var:
Carl Stephan Henrik Prætorius	(1931-)	Civilingeniør i Virum	Hans søn er:
Henrik Prætorius	(-)	- - -	

Kilde:

- Carl Stephan Henrik Prætorius: "Slægten Prætorius". Oplysninger i brev fra 2000.

Oplysning:

- Georg Søndergaard: "Danske efternavne - betydning, oprindelse og udbredelse". Forlaget Danmark. Ifølge denne findes der i dag omkring 54 bærere af navnet Prætorius i Danmark.

Bedsted sogn i 1700-tallet

af Hans Petersen

Hans Petersen skrev for mange år siden nedenstående beretning på tysk. Han har øjensynlig haft Ratenburg slægtens dokumentbog i hænderne, og ud fra denne har han fundet en hel del oplysninger, der er blevet samlet til en oversigt over hvordan forholdene var i Bedsted sogn i 1700-tallet. Dette materiale modtog jeg i kopi i 1980-erne fra lærer Johannes Petersen i Jejsing, der formentlig er søn af ovennævnte Hans Petersen. Artiklen er af mig blevet omredigeret en smule samt oversat til dansk.

Ændringer i ejerforhold

Ændringer i ejerforhold af gårde ved salg kunne ske gentagne gange. Af herredsfogeden eller sognefogeden blev disse dokumenteret eller registreret. En salgsindskrænkning af fæstegårde har åbenbart ikke fundet sted. Men man måtte søge ved amtet ang. fæstesteder. Ved ansøgning måtte man for en 3/4 plov gård betale ca. 12-14 rigsdaler. Ved arv skulle en skifte- og delingsattest foreligge. Ejendomsretten over ejendomsforholdene i maj 1749 kan ses på næste side.

Ved salg måtte skødet foreligge, så man undgik indsigelser. Først da blev handlen godkendt af øvrigheden. Førhen var skødet forbundet med symbolsk at kaste en jordklump for øjnene af vidnerne.

I begyndelsen af 1700-tallet var der meget dårlige tider for landbruget. Som købspris rakte ofte overtagelsen af gælden. Således overgiver Hans Petersen ifølge en købskontrakt af 1725 sine besiddelser af 3/8 plov fæstejord ved huset og gården samt nogle heste og kvæg til Nis Lorentzen og hans arvinger. Disse overtager gælden, som efter krigen kunne være meget stor. Hans Petersen og hustru får i den østlige lade 6 fag og kålhav, som en aftægt. Nis Lorentzen må dog først reparere og istandsætte huset. Hans Petersen og hustru skal vedligeholde huset.

**Sognefoged Broder Ratenburgs fortegnelse over
boelsmænd, kådnere og inderster i Bedsted sogn 1. maj 1749**

<u>Ejerlav</u>	<u>Besidder eller fæster</u>	<u>Fæstebrev eller købekontrakt af</u>	<u>Alder</u>	<u>Gårdstørrelse</u>	
Bedsted:	Paul Nissen	30/8 1729	53 år	3/4 plov jord	
	Eschel Jessen	30/8 1729	ca. 58 år	3/8 plov jord	
	Nis Tøgersen	13/3 1740	44 år	5/8 plov jord	
	Jes Jensen	2/4 1739	42 år	1/2 plov jord	
	Mattis Wind	25/8 1735	39 år	3/4 plov jord	
	Jacob Michelsen	24/9 1707	61 år	3/4 plov jord	
	Søren Jørgensen Møller	4/3 1743	41 år	3/4 plov jord	
	Mathias With	6/8 1749	62 år	3/8 plov jord	
	Hans Jacobsen	10/4 1751	28 år	-	
	Johannes Ratenburg	16/12 1757	29 år	-	
	Nis Boysen (½ kåd)	30/8 1737	67 år	-	
	Jesper Christensen (½ kåd)	22/4 1740	43 år	-	
	Jesper Christensen (inderste)	1/8 1740	43 år	-	
	Jørgen Jensen	25/5 1729	54 år	-	
	Peter Lüdiksen (½ kåd)	3/3 1755	ca. 64 år	-	
	Jürgen Lassen (½ kåd)	19/9 1732	53 år	-	
	Peter Nissen	20/11 1732	56 år	-	
	Andreas Hyrup (1 kåd)	16/10 1733	41 år	-	
	Michel Landeby (1 kåd)	15/8 1737	54 år	-	
	Morten Christensen (inderste)	3/7 1732	47 år	-	
	Jens Jensen (inderste)	25/4 1741	43 år	-	
	Jens Jensen (in. købt af H. Boysen)	10/2 1740	43 år	-	
	Anders Hansen Lüdichsen (1 kåd)	8/7 1749	35 år	-	
	Alexander Petersen (1 kåd)	29/8 1755	ca. 28 år	-	
	Lorenz Hansen Gabel	18/2 1755	-	-	
	Peter Nielsen (inderste)	21/2 1755	ca. 47 år	-	
	Terp:	Peter Hansen Toft	2/9 1738	49 år	15/16 plov jord
		Peter Aussen (Rasmussen Ovesen)	15/8 1701	68 år	15/32 plov jord
		Jes Petersen	25/8 1735	40 år	9/16 plov jord
		Wilken Nissen	1/12 1749	40 år	9/16 plov jord
Hans Jacobsen		31/12 1732	51 år	9/16 plov jord	
Friedrich von Saldern		8/4 1743	30 år	1 3/8 plov jord	
Peter Callesen		16/2 1743	50 år	9/16 plov jord	
Asmus Petersen		19/3 1745	45 år	9/16 plov jord	
Jep Hansen		19/12 1742	38 år	31/32 plov jord	
Jens Nissen		31/12 1732	57 år	27/32 plov jord	
Hans Hansen (Mattesen)		-	ca. 40 år	31/32 plov jord	
Jep Paulsen (½ kåd)		13/12 1726	63 år	-	
Fedder Nielsen (½ kåd)		8/4 1741	45 år	-	
Nis Jürgensen (inderste)		24/7 1741	47 år	-	
Mårbæk:		Peter Jespersen	30/8 1729	41 år	5/8 plov jord
	Hans Hansen Toft	7/3 1743	25 år	1 ¼ plov jord	
	Hans Jacobsen	31/3 1736	43 år	15/16 plov jord	
	Jes Jessen (inderste)	22/10 1736	ca 51 år	-	

NB: De kgl. undersætter i sognet er ikke nævnt.

26 år senere blev der strid om istandsættelsen mellem Nis Lorentzens søn og enken efter Hans Petersen. Enken fordrer en istandsættelse af huset og bliver af ejeren gjort opmærksom på, at hun må foretage disse. For hende skriver nu Broder Ratenburg i maj 1751 et langt brev til amtet. Åbenbart er han ikke tilfreds hermed og skriver nedenunder den samme mening, men kortere. Til slut bliver sagen igen fremstillet, men skrivelsen er lige så lang.

En købskontrakt fra 1743 bør også nævnes. Det er Asmus Matzen, der overdrager sin svoger Andreas Petersen sin fæstegård på 3/4 plov på kontrakt. I denne hedder det, at køberen ansøger om fæstet og efter modtagelse overtager ejendommen. Køberen, Andreas Petersen, betaler 1350 mark. Kontant betales 675 mark og resten bliver stående i gården til 4 %. Der bygges straks et aftægts hus med 6 fag og kålhave. Derefter optælling af møbler, som tages med, levering af naturalier, derunder et otte ugers svin, en stadig levende ko og tre får, som efter død må erstattes af aftægtsmanden. Fri græsning for koen og fårene og til vinterfodring 3 foder (ca. 1800 kg) høg. Desuden stilles en hest eller vogn til rådighed, hvis sælgeren eller hustruen vil foretage en rejse til slægtninge. Ligeledes ture til møllen. Ved død bliver aftægtsmanden begravet for egne midler og mindst 50 mark til boet for evt. omkostninger. Den øvrige arv bliver delt mellem arvingerne.

Den nye sportsplads i Bedsted er ved at blive anlagt i 1962. Skolen er også ved at blive bygget. Den ses i baggrunden til venstre. Huset til venstre er den for nylig opførte lærerbolig på adressen Syrenvej 1. I baggrunden til højre ses den gamle fattiggård eller æ Armhus. Kort tid efter blev det nedrevet for at gøre plads til sportsanlægget. Foto: Hans Raben, Ordrup, tidl. Bedsted.

I en liste over ejendomsforholdene i 1749 blev de kådnere og inderster, som ejede deres beboelse, optalt. Af de 18 huse var de 3/4 privatejet og 1/4 i fæste. Anført var ikke de kådnere og inderster som tilhørte gårdene. Således havde Broder Ratenburg i februar 1733 bygget et inderstehus i det sydøstlige hjørne af toften og i 1734 et inderstehus ved den østre ende ved gårdens nordre længe. Stuehuset er bygget i det sydvestlige hjørne af toften efter optegnelsen i 1736.

Med et livligt husbyggeri var også handel forbundet. Jesper Christensen, der var købmand og kniplehandler, besad et halv kådnersted og købte i 1740 i Søndergade, et 11 fag inderstehus med kålhave, der var blevet opført for nogle år siden. Købsprisen er dog ikke nævnt.

Inderste Nis Jørgensen i Terp solgte i 1752 sit inderstehus på Østermark for 200 mark til Hans Emken. Huset, der var beboet af Jens Nissen, var 8 fag stort med tilhørende kålhave. Køberen skulle hvert år til Michaelis dag betale 1 rigsdaler til ejeren. Nis Jørgensen havde erhvervet huset i 1741.

Niels Nissen havde i 1749 afhændet gården på et halv plov, men forinden havde han solgt et inderstehus og bygget to nye. Dette giver i 1747 anledning til en indsigelse fra samtlige gårdejere i Bedsted til amtet, under henvisning til et vilkårlighedsbrev. Derefter kunne ingen af gårdmændene fremover bygge flere end ét inderstehus pr. otting. Dette har dog flere overtrådt. Især har Niels Nissen forbrudt sig. Flere begynder at følge dette dårlige eksempel. Dette vil føre alle landsbyens beboere i fordærv, hedder det, fordi græsgangene på den flade grund og tørvegravningen blev udnyttet af de mange inderster. Desuden ville de samme inderstehuse bebos af fattige folk og derved bebyrde fattiggassen. Herefter bliver man bedt om, på trods af vilkårsbrevet af 1729, at nedrive alle de inderstehuse, der er ulovligt opført.

Amtet skriver den 27. april 1747, at, i disse dage er samtlige gårdejere i byen Bedsted taget i forhør. Videre hedder det, at for at undgå uorden i amtets hidtidige beføjelser, må ingen inderstehuse bygges. Følgelig er landsbyens afgørelse for og imod ugyldig. Gårdejerne bliver rådet til i fremtiden ikke at bygge inderstehuse, uden at der er ganske særlige grunde herfor, og uden amtets godkendelse er det brud på den kongelige forordning, og de egenhændig opførte huse vil blive nedrevet. Denne besked viser, at den højeste magt i landet griber dybere ind i det borgelige selvstyre, og at vilkårsbrevene er afløst af amtet.

Gammelt billede af ejendommen Sivkrovej 2 i Bedsted. Personerne på billedet er fra venstre Iver Gubi, der på dette tidspunkt boede på ejendommen. Han står og holder en hest. Ved siden af ses hans kusine, Bothilde Høeg fra Møllerup. Dernæst ses en lille dreng ved navn Jens Lund samt Cathrine Lassen, der var Iver Gubis husbestyrerinde. Billedet er fra 1927 og lånt i 1980-erne af Iver Gubi, Bedsted.

Smeden Mattis Wind opgiver 1750 sit hverv og sælger sin kådnersted til Anders Hansen Lüdichsen, om hvis forløb allerede er berettet. Det synes nu, at der i flere år ingen smed var ansat i Bedsted. I år 1758 antog man Hans Jørgensen som smed. Nu bliver der igen problemer med Anders Hansen Lüdichsen, for han sælger igen det gamle smedjekåd. Om dette erfarer vi i en skrivelse til amtet, at en smed er nødvendig, og at en ung smed er antaget. I overværelse af herredsfoged hr. Lorentzen, har man afstukket et stykke landsbyjord til ham. Nu har han i stedet ladet sig forlede til at købe et kådnersted i Bedsted. Den arme mand har intet at erlægge, og må nu tilbringe livet i fattigdom. Dette kan indbyggerne ikke være tjent med. Sælgeren har kun kådnerstedet i kort tid, og er ikke engang skrevet for det.

Spørgsmålet er om sådant kan tillades? Hvis dette er tilfældet, er der ikke brug for øvrigheden. Efter forholdene har sælgeren begået kontraktbrud.

Hvor rigtig indsigelsen mod købet var, viser en klage af Andreas Hansen mod smeden Hans Jørgensen. Det af 6 fag bestående kådnersted er solgt for 400 mark, hvoraf 200 mark betaltes til påske og resten til Michaelis dag. Herover er der også lavet en kontrakt, der senere følger den rigtige købskontrakt på køberens bekostning. Men med forbavelse har man måttet sande, at køberen ikke har kunnet fremskaffe penge til stempel. Nu er han i forlegenhed, fordi han andetsteds har lejet et hus. Køberen bliver bedt om, at foranledige, at kontrakten på hans bekostning er underskrevet og overholdt. - Den 17. feb. 1759 underretter amtet smeden Hans Jørgensen, at kontrakten ubrudt må holdes. Mener han, at have noget at tilføje sine rettigheder, må han meddele dette skriftlig inden 8 dage.

Handel og erhverv

Byens fagfolk havde altid gjort sig umage med at tiltrække handel og håndværk. Dette blev støttet af landsfyrsten med love for afgrænsede områder. Isoleringen af folkene førte til småhandel og håndværksarbejder i byens kåd og inderstehuse. I kirkesognet Bedsted var allerede ret mange erhvervsdrivende. I "Der Chronik" bliver der omtalt: 2 smede, 2 tømrer, 1 hjulmager, 1 snedker, 1 skomager, 1 kromand, 1 købmand og 2 kniplehandlere. Udover de nævnte har der muligvis været andre forhandlere.

Gennem landsherrens forordning blev det, at faldbyde varer på landet reguleret i 1755. Denne forordning blev 6. søndag efter trinitatis oplæst fra prædikestolen i Bedsted. I denne hedder det: På den ene side skal de erhvervsdrivende i byen og flækken beskyttes ved deres borgerlige handel og erhverv, på den anden side skal det også tillades købmanden at handle med de varer som landmanden skal bruge til at leve for, også til hus og markarbejder. Købmanden må herefter, forsynet med en bevilling, føre følgende varer: Tjære, tran, salt, eddike, smør, ost, flæsk, brød, lys, sirup, sæbe, tobakspiber, tobak, pibehoveder eller låg, seletøj, vognekæp, tråd, kornsigte og alt hvad behøves til reparation af vogne, plove og harver, hørive, plejle, korn- og møgskovle, spader, træsko, søm, strik og grimer. Dette sker dog med indskrænkning, så varerne bliver handlet i små mængder og er købt i byen eller en flække på egnen.

I Bedsted var Jesper Christensen købmand. Om ham ved vi, at han i 1740 til sit kåd, erhverver et inderstehus i Søndergade. I 1753 ejer han endnu et inderstehus, i hvilket Andreas Johannsen bor til leje. Han tjener i Terp hos Peter Callesen og er bagud med lejen, såvel som betaling for købte varer. Med det gode kunne man ikke få ham til at betale det skyldige. Derfor anbefaler man Peter Callesen ikke fremover at udbetale den ham tilgodehavende løn.

Jesper Christensen, tilsyneladende en velhavende mand i byen, betaler som kådner i 1754 kun 1 rigsdaler i skat. Allerede dengang blev der købt på kredit og afbetalingen var mange gange ringe. I en ikke dateret skrivelse beder købmandens enke 4 debitorer at betale 51 mark og videre i et andet tilfælde drejer det sig om 14 mark.

I en skrivelse af 15. sept. 1756 beder Jens Jensen fra Bedsted, amtmanden om at befale Peter Callesen at tilbageholde 4 mark af lønnen til Christina Eller fra Svejlund, som betaling for en kiste, da hun skylder dette beløb i 2 år.

Jens Jensen skulle have været snedker, og var i 1749 i en alder af 43 år, ejer af et inderstehus, som han havde købt i 1741. Yderligere havde han købt Hans Boysens inderstehus. En Jes Jensen har i 1769 tømret 2 hestestalde i en brændt lade.

Jesper Christensen var ikke kun købmand, men også kniplingshandler. Fra herredsfoged Lorentzen er der i 1754 udstedt 2 knipleattester nr. 26 med 6 schilling gebyr og underskrevet af toldkontoret i Åbenrå. I begge attester forsikrer han under ed, at kniplingerne er lavet i omegnen af Bedsted, altså ingen udenlandske varer. Til Mathias Fries i Trondheim sælger han 30 stk. kniplinger, som bliver udskibet af en skipper i Flensborg. I den anden attest sælges 33 stk. kniplinger til skipper Peter Mathiesen i Flensborg.

I reserveudvalget bliver der i 1754 nævnt en anden kniplingshandler i byen ved navn Niels Petersen. Til Broder Ratenburg er allerede i 1740 udstedt en attest, at de af kniplingshandler N. N. medbragte kniplinger, fremstillet i Hans Majestæts Lande, anbefales uhindret og sikkert at kunne passere.

I begyndelsen af året 1770, blev i en ny bekendtgørelse offentliggjort, at ved indførelse af nye mål til toldafgift, ville man forebygge optrækkeri. Derefter blev 3 nye toldskåle lavet. En som udgør 1/20 del af en skæppe. En på 1/5 skæppe, hvormed ½ ton bliver fortoldet og endnu et på 2/5 skæppe, hvormed 1 hel ton bliver fortoldet. Disse toldskåle er sådan indrettet, at der tilfalder mølleren 1/20 af det korn som bringes til møllen. Toldskålene må kun være strøget og ikke tages med top på.

I 1754 blev der af landsbykroen, der var en 3/8 plov ejendom og som blev drevet af gårdejer Jep Nissen, betalt 6 rigsdaler i skat. Hans efterfølger var Mattis Paulsen. Til ham findes en regning på dansk fra den 24. jan. 1765 fra tiggerpak. Det drejer sig om 4 personer, som han i 4 dage og 3 nætter har givet mad og drikke. Dette skrives på regningen: for mad og drikke 6 mark Lybsk og for overnatning 1 mark Lybsk og 8 schilling. Amtet sammentæller denne regning til 4 mark 12 schilling og giver anvisning til hvordan denne sum kan blive betalt af fattigkassen.

En noget besynderlig hændelse bliver den 15. dec. 1728 indberettet til amtmanden. Med ordre fra sognefogeden har to mænd taget Hans Jürgensens tilbageladte hest i herværende kro, nærmere i øjesyn. Efter bedste viden og samvittighed bliver samme, sammen med de tilbageblevne ting, takseret. Dette bliver omregnet i penge: Hesten 8 ½ rigsdaler, sadel og tømmer 2 rigsdaler, frakke og støvler med sporer og en hat 1 ½ rigsdaler. Altså en hest med alt tilbehør blev anslået til 12 rigsdaler.

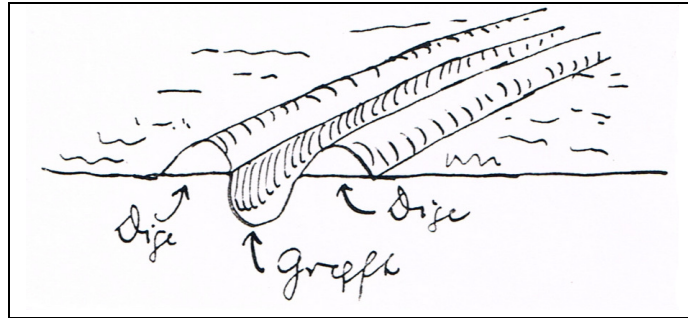
Kilde:

- Ratenburgs dokumentbog. Oplysninger er hentet fra foranstående bog.
- Materialet er overdraget mig i 1980-erne fra lærer Johannes Petersen, Jejsing, da det måtte have min interesse.

Gærder og hegn

Omkring 1890 kom de første ståltrådshegn frem. Jeg husker tydeligt, da folk trak tråden mellem stolperne.

Før den tid gravede man grøfter mellem markerne og kastede jorden op på begge sider som lave diger. Dem turde og kunne kreaturerne ikke hoppe over.

Kilde:

- Dansk Folkemindesamling, Christians Brygge 3, 1219 København K. Heri 3202: Hellevad sogn, 1906/46 ang. hegn og grøft. Indsendt af universitetslektor Henning Henningsen 5. sept. 1947 efter mundtlig meddelelse fra sin far, farver Jens Henningsen i Nyborg, født 1881 i Klovtoft i Hellevad sogn.

Kisbæk - den omstridte bæk

Gennem mere end 150 år var der stridigheder om Kisbæks forløb ved sogneskillet til Agerskov. Striden var især voldsom til tider mellem Bedsted og Vellerup, men også Terp og Hinderup var ved lejligheder indblandet i sagen.

Stridens kerne gjaldt først og fremmest hvem der havde rettigheden til bækens vand, da man i disse tider påbegyndte teknikken med at "støve vand" til overrisling af engene.

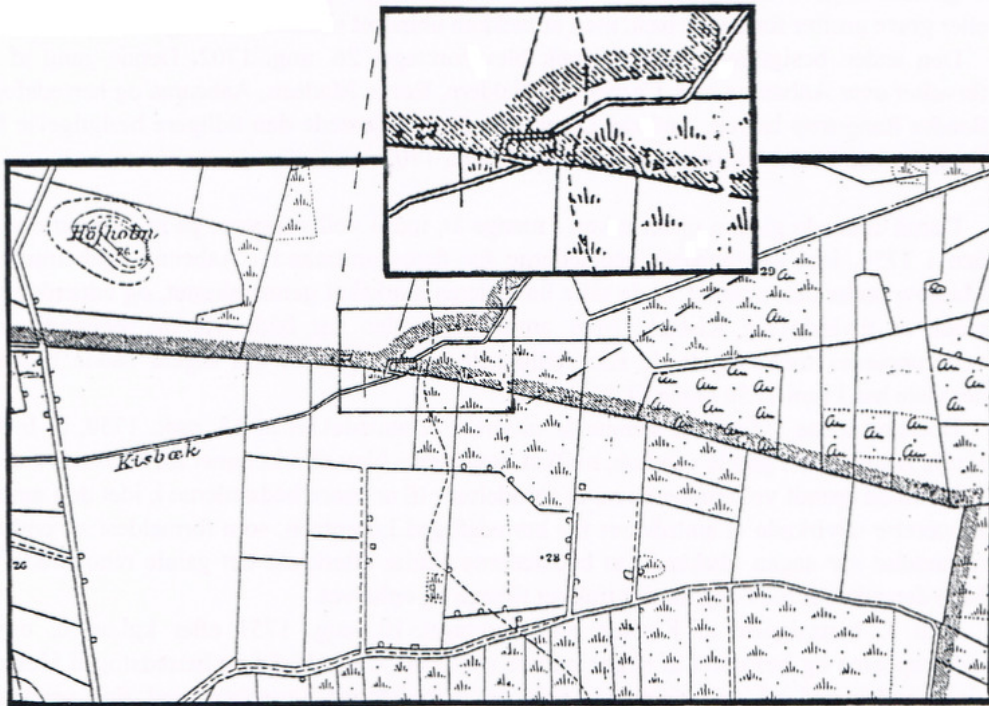
Endnu den dag i dag kan man konstatere Kisbæks mærkværdige forløb ved skellet mellem Bedsted, Bovlund og Vellerup, idet åen slår en kunstig bugtning ind i Bovlund eng, således at også Bovlund-bønderne herved fik adgang til vandet fra bækken.

Præsten Carl Viborg i Bedsted var tæt på begivenhederne i midten af 1700-tallet, og da han i 1754 opfordredes til at skrive en sognebeskrivelse, omtalte han heri den langvarige strid om Kisbæk. Nedenstående oplysninger er hentet herfra og er lempeligt moderniseret. Pastor Viborg skriver:

"Der er også anledning til at skrive noget om en bæk, som kaldes Kisbæk. Denne bæk begynder sit udløb fra Mellerup, løber nord om Hinderup og videre forbi Hinderups skelsten og ind igennem Bedsteds Maj. Løber derfra videre mod Nerballe i Terp, siden til Visbjerg og Landeby for til sidst at udgyde sig i Kloster Mølledam.

At denne beskrivelse er rigtig, bevises af Danckwerts beskrivelse over hertugdømmet Slesvig fra 1753, men også af de mangfoldige besigtigelser, der fra gammel tid og indtil denne dag (1754) er

blevet foretaget over denne bæk, da vellerupperne har villet og endnu vil disputere bedstederne denne bæk og fratage dem deres rettigheder.

Udsnit af et målebordsblad over området mellem Bedsted, Vellerup (øverst til venstre) og Hinderup (øverst til højre) ejerlav. Den brede grå linie viser skillelinien. På det lille kortudsnit ses tydeligt Kisbæk-åens mærkelige forløb fra Hinderup ind Vellerup for derefter at passere skellet til Bedsted.

Man lægger også mærke til Højholm i det øverste venstre hjørne, der her ligger ved den gamle Vellerupvejs højre side. I årene 1930-35 kom den nye gennemfartsvej fra Bedsted mod Agerskov. Den om til at gå på den østlige side af Højholm.

Den første besigtigelse blev foretaget 19. juli 1610 af den kongelige holstenske statholder samt råd- og lensmand over Haderslev amt Gert Rantzau, og fyrstelig råd- og lensmand for Tønder og Løgumkloster amter, Hans von der Wisch, herredsfoged Hans Nissen, Hajstrup og herredsfoged Bertram Jensen, Bedsted. Besigtigelsen gik på, om hvorvidt Hinderup-stenen ved Kisbæks strøm sammen med de andre to stene på Kisbæk Maj stod rigtigt placerede. Besigtigelsen var skrevet, dels på plattysk og dels på dansk. Her skal lige indskydes en lille historie om Gert Rantzau. Da han på sin konges vegne satte skelstenen mellem Vellerup og Bedsted lod denne retfærdige herre først sætte tagkjærver, og målte så med sit øje, for derved at prøve sagens rette beskaffenhed. Derefter satte han skelstenen og skal i denne forbindelse have sagt: "Jeg sætter denne skelsten således, som jeg vil forsvare det for Gud i himlen, samt for kongen og fyrsten".

Der blev den 6. dec. 1632 foretaget et tingsvidne mellem terperne, bedstederne og hinderupperne angående denne bæks fremløb. I tingsvidnet bekræftedes det, at bækken løber i sit ældgamle løb, norden Hinderup over Bedsteds Maj, videre efter Terp og Visbjerg. Tingsvidnet blev udfærdiget af herredsfoged Hans Jensen, Terp og underskrevet af ham samt to sandemænd og 8 fromme mænd fra herredet i tingherrenes øjesyn med fortrykte segl.

Bartram Bartramsen, herredsfoged over Sønder Rangstrup herred har i henhold til dette tingsvidne udgivet et forbud, dateret 2. juli 1669, at ingen på nogen af siderne hverken må støve eller grave grøfter for denne bæk, men at bækken uhindret skulle have sit gamle løb.

Den anden besigtigelse over Kisbæk blev foretaget 26. aug. 1702. Denne gang af fyrstelig forvalter over Aabenraa amt, Casper von Saldern, Børge Madsen, Aabenraa og herredsfoged over Sønder Rangstrup herred, Andreas Lorentzen. De stadfæstede den tidligere besigtigelse fra 1610. Besigtigelsen blev konfirmeret på Gottorp 7. sept. 1702.

Derpå dulmede gløden under asken i mange år, indtil vellerupperne på ny begyndte at oplæse den i 1750, idet de sagsøgte bedstederne for deres amtmænd i Aabenraa, geheimråd C. von Massow under den prætext, at de ville have deres markskel gennemkastet, og udtænkte på denne måde at tilvinde sig Kisbæk. Men amtmænden, der var både vis og forstandig mærkede velleruppernes træk, og da de ikke ville lade sig overbevise om sagens sande beskaffenhed, henviste han i juni 1750 sagen til domstolen.

Boelsmændene i Terp fik samme år udvirket et amtsdekret af 15. sept. 1750, at bedstederne skulle renovere det gamle vandløb, hvilket også straks blev efterkommet fra Bedsteds side.

Herimod spandt vellerupperne nu et spindelvæv til at snøre bedstederne i, idet de i amtmændens fraværelse udvirkede et amtsdekret for herredsfoged Lorentzen, som formeldest sit embeds nylig tiltrædelse var sagen ubekendt, at bedstederne skulle efterkaste det gamle renoverede vandløb. Men dette dekret blev dog hurtigt trukket tilbage og ophævet.

Området på Bedsted Nørre- og Agerskov, set fra vest, ved sogneskellet mellem Bedsted og Agerskov. På stedet ses tre skilte. Det højre viser at her begynder Haderslevvej, mens skiltet til venstre viser at vejen herfra mod Bovlund hedder Bedstedvej. På det lille skilt i midten står der Nørre Rangstrup kommune. De tre hjaltænder på vejen viser udmundingen af Kvindlundvej i Haderslevvej. Foto: H. Haugaard, foråret 1991.

Den 3. besigtigelse af Kisbæk blev foretaget 10. aug. 1751 efter kgl. ordre, udvirket af vellerupperne og befordret af begge parters øvrighed. Cancelliråd og herredsfoged Hoffman med sine sandemænd på velleruppernes side og herredsfoged Lorenzen med sine sandemænd på bedstedernes side. Resultatet blev, at begge de forrige besigtigelser af 1610 og 1702 i alle punkter og henseender atter blev stadfæstet, at være retfærdige.

Efter at denne besigtigelse var foretaget, ville de stridige vellerupper dog ikke stille sig til tåls, men indstævnedes bedstederne for overretsdømstolen i Slesvig, hvor de beskyldtes for begangne spolium, men blev dog frikendt for denne beskyldning ved domsafgørelsen af 7. nov. 1752.

Hvem denne bæk skal tilhøre, enten bedstederne, som har de kraftigste beviser på sin side, eller vellerupperne, som ere blottede fra alle beviser og dog tilegner sig rettighed til denne bæk, vil tiden vise, da vellerupperne bestandig bliver ved med at trette bedstederne herom, og opfinder adskillige chimæras. Denne bæk må vel kaldes Kivebækken, da der nu næsten i 150 år er blevet kivet og trettet om hvem denne bæk skal tilhøre".

Kilde:

- Carl Viborg, præst i Bedsted 1745-81: "Geographisk - Historisk Beskrivelse over Bedsted og tilliggende sognebyer". Beskrivelsen er affattet på foranledning af generalmajor Laurids de Thura. Bedsted præstearkiv H 1. 1754. Landsarkivet i Aabenraa: Angående stridighederne om Kisbæk, side 2-5.
- Chr. Hattesen, Bedsted: Oplysninger om åens mærkværdige forløb.
- Hans Petersen: "Sognefogeder i Bedsted i 1700-tallet". En ikke udgivet publikation, der er lånt af lærer Johannes Petersen, Jejsing.

Transformortårnenes historie

I midten af 1920-erne kom elektriciteten i form af vekselstrøm til Bedsted sogn. Overalt i det danske landskab blev der nu opført transformatorer. I tusindtal skød disse særprægede bygningsværker op fra jorden og forbandt de tusindvis af kilometer luftledninger, der blev trukket hen over landskabet.

De slanke bygningers konturskarpe profiler formåede forbavsende stilfærdigt at indpasse sig i landskabet, hvis organiske liniespil lod sig forstærke af tårnenes enkle og præcise form.

I et par menneskealdre har transformatorerne givet deres bidrag til den daglige elforsyning, men denne epoke er nu ved at være slut. Den luftbårne elforsyning er i de seneste par årtier blevet overhalet indenom af en god blanding fornuft, teknik og rationalitet.

Fremover skal elforsyningen transporteres gennem jordkabler, og derfor er tårnene blevet overflødige. Processen er for længst blevet sat i gang og tårnene fjernes et for et. Men inden det sidste tårn er forvandlet til skrot og murbrokker, var det måske værd at dvæle lidt ved denne bygningstype, der så stilfærdigt og smukt lod sig integrere i det danske landskab, og som utvivlsomt vil efterlade sig et savn.

Transformortårnene stod ofte som pejlemærker langs vejene. De stod som landevejenes ensomme tårne. Svalerne samledes ved dem, inden de drog af sted sydpå. Ved tårnene stoppede man forpustet op på sine cykelture, eller man satte sig ved tårnets fod og lod tankerne få frit spil. Hvad mon der skjuler sig inde bag den låste dør? - Var det mon noget farligt? - Der gik i reglen 4 ledninger ind til huset, og ligeså mange ud igen ved tagets hvide eller brune porcelænsklokker. Med

øret mod tårnets tunge trædør hørtes en brummen som fra en mystisk verden. Tårnene står endnu enkelte steder, men de bliver færre og færre. En dag vil de alle være væk, det kræver tiden, efterhånden som alle elkablerne bliver nedlagt i jorden.

Kilde:

- Peter Duun Andersen: "Tårnene falder", artikel i skriftet: Elnyt nr. 3, side 6-7. 1998.

Oplysning:

- Der var i alt fire tårne i Bedsted sogn. De stod: Ved sportspladsen ved Bedsted skole; ved Ginegårdsvej; ved Tannenhof samt i Mårbæk ved Jørgensens gård, Andreasmindevej 2 (Se billedet af sidstnævnte tårn side 755)

Nedenfor ses fire eksempler på forskellige udformninger på transformertårne.

Spectroplast A/S i Bedsted 1971-96

Fabrikken, Spectroplast A/S startede sin produktion i Bedsted i 1971. Forinden havde man dog fra 1969 haft en del produktion i et nedlagt vaskeri i Løgumkloster, men da man kun kunne leje disse lokaler og ønskede at få egne bygninger, købte man mejeriet i Bedsted, da det i 1970 blev udbudt til salg, efter at det tidligere Bedsted Andelsmejeri blev sammenlagt med Hellevad og Omegns Andelsmejeri. Efter en mindre ombygning kunne plastproduktionen flytte til Bedsted.

Efter etableringen i Bedsted opstod der interne ledelsesproblemer i firmaet. De blev dog løst ved at firmaet i 1973 blev solgt til Bent Henriksen. Han varetog de administrative opgaver, og deltog kun i selve produktionsprocessen, i tilfælde af, at der opstod akut mangel på arbejdskraft.

På virksomheden fremstillede man især bordplader af rå spånplader, der blev savet ud i runde eller rektangulære plader i bestemte mål for derefter at blive indstøbt i polyestermasse. Arbejdsprocesserne var enkle og krævede ikke mange maskiner, og alle de ansatte kunne om nødvendigt deltage i alle faser af produktionen.

I begyndelsen fremstillede man også vindueskarme efter samme teknik, og i årene fra omkring 1977-80 havde produktionen endvidere omfattet fremstilling af vindueskarme, der alene bestod af kunststof. Disse fremstilledes dog på tysk licens, men denne produktion indstilledes atter omkring

1980, på grund af, at fremstillingsprisen var for stor og det færdige produkt ikke længere var konkurrencedygtigt.

Det tidligere Bedsted Lø Andelsmejeri, som i 1971 blev omdannet til fabriksvirksomheden: Spectroplast. Omkring 1998 blev bygningerne jævnet med jorden. Foto: Henning Haugaard 1973.

De færdige bordplader solgtes til forskellige møbelfabrikanter. Hjemmemarkedet aftog ca. 70 % af produktionen, medens resten gik til det europæiske marked. Hovedparten af pladerne anvendtes til havemøbler, men ellers kunne de også bruges til kantineborde, køkkenspiseborde m. v. Højsæsonen for bordpladeproduktionen lå derfor fra omkring juletid til hen på foråret, men forhold som dårligt vejr den foregående sommer kunne påvirke efterspørgslen og dermed også produktionens omfang. Hele produktionen indrettedes derfor i høj grad efter efterspørgslen og efter hvor stort lageret var.

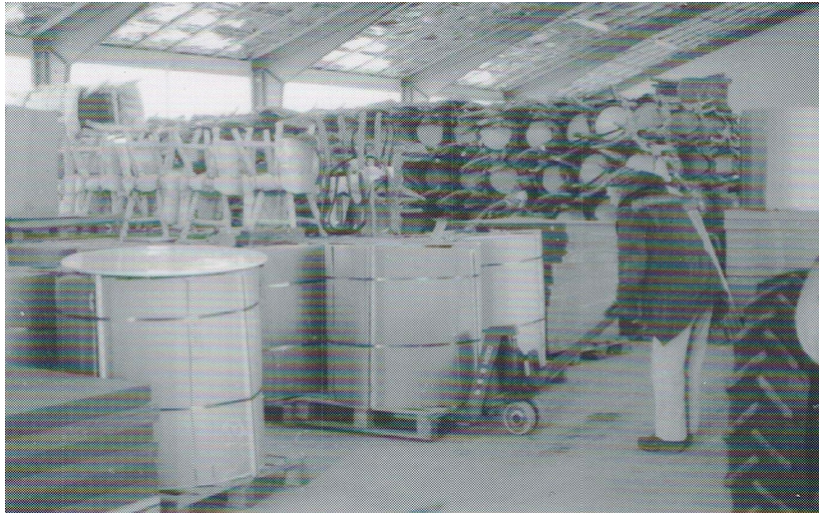
I oktober 1977 blev der opført en helt ny lagerbygning til fabrikken på i alt 600 m² i Bedsteds nordvestlige industriområde, Nørrevirke, som kommunen i 1970-erne udlagde til erhvervsområde. Her opbevaredes de færdigpakkede bordplader samt krostole, som ejeren af fabrikken, der tidligere har arbejdet i møbelbranchen, begyndte at handle med, samtidig med at hallen blev bygget.

Fabrikken beskæftigede ufaglært arbejdskraft, og i begyndelsen af 1970-erne var der 12 heltidsansatte. I 1980 var der kun 7 mand ansat på fabrikken. Desuden havde man i flere år haft fire kvinder beskæftiget, hvoraf de tre kun var deltidsansat. De blev gerne afskediget først, når man i dårlige perioder opretholdt en minimal produktion på grund af en for stor lagerbeholdning.

To af de ansatte fulgte med fra Løgumkloster og arbejdede på fabrikken lige til den blev nedlagt, men ellers var det karakteristisk for virksomheden, at der har været en forholdsvis stor udskiftning blandt de ansatte. I begyndelsen af 1970-erne, hvor der var flest beskæftigede på fabrikken, søgte nogle arbejdere og en enkelt husmand fra Bedsted om ansættelse og fik det, men de holdt dog op igen efter få år, da ordretilgangen fra omkring 1975 begyndte at blive for nedadgående. De mente, at deres arbejdsituation blev for usikker og fandt sig i stedet et andet arbejde. Omkring 1996 boede

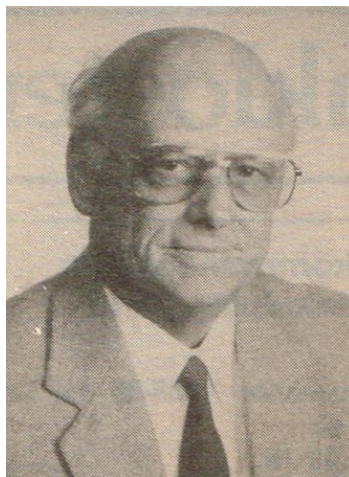

kun en af de mandlige arbejdere på fabrikken i Bedsted, mens resten af arbejdsstyrken blev rekrutteret fra de nærmeste omkringliggende landsbyer, som Løgumgårde, Havsted og Alslev Kro.

Den nye lagerbygning på Spectroplast på Nørrevirke. Her opbevaredes de færdige bordplader og krostole som firmaet bl.a. producerede. Foto: Gudrun Gormsen 1979.

De fire ansatte kvinder boede dog alle i Bedsted, og alle håbede de på evt. genansættelse, hvis produktionen igen skulle blive forbedret. Tidligere havde de i perioder, især sidst på sommeren gået arbejdsløse. Kvinderne afskediges dog i reglen først, når produktionen var faldende, idet de udførte specielle arbejdsprocesser som smøring af de forme, pladerne blev støbt i.

Direktør på Spectroplast fra 1973 - 1996, Bent Henriksen. Bent Henriksen blev født 17. sept. 1929 på Nykøbing Mors. Kort efter flyttede familien til Fredericia. Her fik Bent Henriksen en regnskabsmæssig uddannelse, hvilket førte til, at han i en årrække var ansat som prokurist i firmaet "S.C.S. Koncernens eksportselskab".

I 1973 købte Bent Henriksen "Spectroplast", Kirkegade 15 i Bedsted. Under hans ledelse voksede firmaet sig stadig større, så det var helt naturligt at firmaet i 1985 flyttede til industriområdet på Nørrevirke, da det alligevel blev nødvendigt at udvide.

Bent Henriksen blev i 1955 gift med Gurli Jensen, der døde i 1987. Parret boede i huset, Lundbyesvej 40 i Bedsted, men da han i 1996 solgte firmaet, flyttede han til Aabenraa.

Generelt forholdt det sig endvidere således, at de alternative beskæftigelsesmuligheder i lokalområdet var størst for mænd. For at sikre en mere stabil arbejdskraft afskedigedes derfor først de mere løst ansatte arbejdere. Ofte var det kvinderne det ud over. De havde i forvejen ikke så let ved at finde andet arbejde.

I 1985 flyttede Spectroplast ud af det tidligere mejeri på adressen: Kirkegade 15 til industriområdet på Nørrevirke. Det var af både produktions- og miljømæssige grunde at virksomheden flyttede til det nye industriområde. Firmaet fremstillede i 1985 omkring 100.000 bordplader på årsbasis. Den nye produktionshal var på 1200 m².

I 1996 lukkede virksomheden. Bygningerne blev herefter solgt til Hydro Aluminium Heat Transfer.

Kilde:

- "Fire Landsbyer - en etnologisk rapport om nutidige livsformer" ved Palle Ove Christiansen. Landsbykommissionen 1980. Heri om plasticfabrikken, side 399-400, skrevet af Gudrun Gormsen.
- Bemærkning fra Landsbykommissionen, om hvorfor Bedsted var blevet udset til at skulle medvirke i en undersøgelse: Bedsted blev udvalgt til denne undersøgelse af fire Landsbyer, på grund af sin lille plasticfabrik, Spectroplast A/S. Vi ønskede at studere, hvad der sker i et landsbysamfund, når der etableres industri. Hvorfra rekrutterer virksomheden sine arbejdere? Sker der forandringer i det lokale beskæftigelsesmønster? Flytter nye arbejdere til byen, eller bibeholder de deres hidtidige bosted og pendler ind til virksomheden? Hvorledes påvirker industrien og eventuelle forandringer i forbindelse hermed det sociale liv i landsbysamfundet? Det blev imidlertid ret hurtigt klart, at plasticfabrikken ikke kan siges at have medført nogen væsentlige forandringer i byens daglige liv. Virksomheden er ganske enkelt for lille. De forandringer, der er sket, hang snarere sammen med generelle forandringer i de enkelte beboeres livsform.

Peter Petersen, gårdmand og kaptajn i Bedsted

Peter Petersen blev født i Nolde i Burkal sogn 25. sept. 1817. Her i Nolde var hans forældre, Maren og Andreas Petersen gårdfolk, men omkring 1830 flyttede de til Bedsted, hvor de overtog gården, der i dag ejes af Elisabeth og Birger Jessen Hansen.

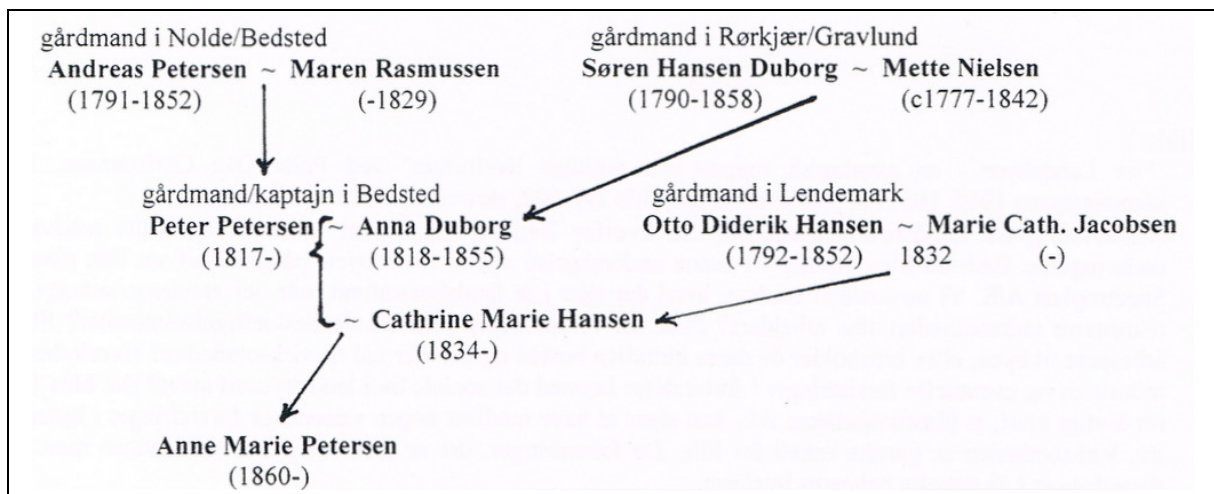
Peter Petersens store interesse har åbenbart været søfart, i det hans konfirmation foregår i Løjt kirke 23. marts 1834. Han har da vel allerede været rejst hjemmefra og taget til søs. Ved hans første vielse i 1851 med Anna Duborg kaldes han styrmand og med bopæl i Bedsted.

Vielsen fandt sted i Bedsted 11. juli 1851 og foregik i hjemmet uden tillysning eller tilladelse fra Løgumkloster amtstue. Hjemmevielse blev dengang regnet for finere end en vielse i kirken. Man skulle betale for at få foretaget hjemmevielse, i reglen 2-3 rigsdaler.

Bruden Anna Duborg, født 30. juni 1818, var datter af gårdmand i Gravlund, Søren Hansen Duborg og Mette Nielsen, der først havde boet i Rørkær i Hostrup sogn, men var nu aftægtsfolk og boede i Gravlund, og sikkert hos sønnen, Hans Peter Duborg, der var sognefoged og gårdmand samt bror til Anna.

Ægteskabet varede dog kun en kort tid, idet Anna Duborg døde i barselsseng 18. marts 1855. Hun blev kun 36 år. Den 23. marts blev hun begravet, og hendes barn Andreas Søren, deres eneste, blev døbt samme dag i Bedsted kirke. Barnets faddere var: Søren Hansen Duborg, Gravlund. Peter Martensen, Alslev og Maren Petersen, Lund.

Peter Petersen kaldes samme år (1855) gårdmand i Bedsted, men længselen efter havet må stadig have været stor, for kort tid efter i 1857 sælger han gården i Bedsted og flytter nu til Lønholm i Hellevad sogn, hvor han overtog en halvgård. Gården i Bedsted, som han havde overtaget efter faderen, havde han fra 1851-57.

Om Peter Petersen var ejer eller lejer på Lønholm, vides ikke, men i 1860 kaldes han kaptajn og samme år, den 18. maj, blev han atter hjemme på gården i Lønholm gift 2. gang med Catharina Maria Hansen, født i Lendemark 11. marts 1834 og datter af inderste Otto Diderik Hansen (1792-1852) og Marie Cathrine Jacobsen.

Allerede 3 måneder før vielsen fandt sted nedkom Catharina Maria den 15. feb. 1860 med et såkaldt uægte barn, der ved dåben i Hellevad kirke den 14. marts fik navnet Anne Maria Petersen. Peter Petersen blev naturligvis udlagt som barnefar, da Catharina Maria tjente hos ham. Også stipulationen (besvangelsen) fandt sted her, ifølge kirkebogens oplysninger. Barnets faddere var Hanne Christine Jørgensen og Marie Christine Lorenzen, Hellevad samt Otto Diedrich Hansen, Bolderslev. Sidstnævnte var moderens bror.

Mærkeligt at parret ikke havde giftet sig inden barnets fødsel, men barnet fik da alligevel faderens efternavn. Peter Petersen kunne måske have været forhindret, pga. af at han var ude at sejle.

Peter Petersen, der således var født i Nolde, havde sin opvækst i Bedsted, konfirmeret i Løjt med stor lyst til søfart, skulle efter planen overtage forældrenes gård i Bedsted. Det skete 1851 og i de efterfølgende år var han sandsynligvis nok fuldtidsbonde, men efter sin første kones død ønskede han sig tilbage til søen. Formodentligt har han også med den noget mindre gård i Lønholm kunnet klare to hverv, landbrug om vinteren og søfart om sommeren.

Det er sikkert muligt at følge hans søfart allerede fra den første tur. Han har vel sejlet med Aabenraa skibe, og det skulle være muligt at finde ud af, hvilke skibe han har sejlet med.

Kilde:

- Ib Andersen, Varnæs ca. 1990. Kopi fået fra Kirsten Reinhardt Larsen, Esbjerg, den 30. marts 1996.

Oplysninger:

- I 1857 overtog Christian Petersen (1824-1910) gården i Bedsted efter Peter Petersen. Se mere om Birger Jessen Hansens gård side 566-71.

Rim og remser

**Ele, mele, ming, mang,
kling klang.
Åse, båse, bakke dig.
eje veje væk.**

(En tælleremse man brugte, hvis man skulle finde én til at være den. På "væk" blev man fri)

*

**Elle, belle mig fortælle,
skibet går til Aabenraa.
Køber for en skilling skrå.
Deler den i dele syv.
1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7
Ræven er en hønsetyv,
fra hans næse til hans mund.
Vejer firsindstyve pund.
Ole vip, Ole vap, Ole snustobak.**

(En tælleremse man brugte, hvis man til en leg skulle finde én, der skulle være den)

*

**Tommelot faldt i vand,
slikkepot hjalp ham op,
langemand bar ham hjem,
guldebrand redt hans seng
og lille Peter Spillemand
gik hjem og sladrede til sin mor.**

(En remse man brugte, hvis man sad med et lille barn og tog dets fingre én for én)

*

**Klappe, klappe kage,
i morgen skal vi bage,
en dejlig søsterkage.
En til far og en til mor,
og en til lille bitte bror.**

(En remse man fremsagde, når man sad med et lille barn, tog dets hænder og klappede dem mod hinanden)

*

**Ride, ride ranke,
hesten hedder Blanke,
føllet hedder Abildgrå
det skal Ole ride på,
ride, ride ranke.**

(En remse man brugte, når man sad med et barn på skødet)

*

**Sko, sko, min hest,
hvem kan bedst,
det kan æ præst,
nej, kan han ej,
det kan æ smej.
Han bor ved æ synne led.**

(En remse man brugte, mens man klappede de små børn under fodsålerne)

*

**Åse, vette Våse,
ve do me kadåse,
din rommel, din skrommel,
din storsnudet Åse.**

(En drilleremse man brugte, hvis man ville drille en med sit navn. Remsen kan bruges om alle navne)

*

**Der var en gang en mand,
han boede i en spand.
Spanden var af ler,
konen vasked bler,
sønnen var barbér,
pigen spilled klaver.
Nu kan jeg ikke mer.**

(En remse man brugte, hvis man ikke kunne finde på en anden historier)

*

**Va ska vi leech?
kat ska vi stech,
hund ska vi pel.
Så har vi nok å bestel.
Va ska vi spis?
tre små rårn gris´,
va ska vi drik?
syv rårn æg.
Vo´ ska´ vi bo?
Under æ bro!**

(En remse man brugte, hvis man ikke kunne finde på noget at lege)

*

**Birgitte, Birgitte, Begøje,
Hun smurte sit ene øje.
Hun smurte det med fløde,
så begyndte det at bløde.
Hun smurte det med tjære,
så blev det meget værre.
Hun smurte det med blæk,
så gik det hele væk.**

(En børneremse)

*

**Præstpropper,
de hopper som lopper,
å krævle som lus,
op a´ æ præstes hus.**

(En drilleremse man brugte overfor de nye konfirmander)

*

**Erle, perle, pif, paf, puf.
Væk med den beskidte luf.**

(En remse man brugte, hvis man skulle finde en til at være den. Endte man på luf, blev vedkommende fri)

*

Dig og mig og vi to,
sejled i en træsko.
Da vi kom til Langeland,
var vor træsko fuld af vand.
Da vi kom til Aabenraa,

var vor træsko fuld af strå.
Da vi kom til Rom
var vor træsko tom.
(Et vrøvlerim)

Nic. C. Nielsens liv og levned

Nicolaj Christian Nielsen blev født i Løgumkloster den 1. april 1848. Han var søn af den daværende hattemager i byen, Michael Nielsen. Hans mor var datter af etatsråd og amtsforvalter i Rendsborg, Chr. Friedrich Meyer og Abel Sophie Foss.

Nic. C. Nielsen studerede teologi i Leipzig i årene fra 1868-69, og derefter i Berlin indtil 1871. I 1872 tog han præsteeksamen fra Kiel. Fra 1873 blev han ansat som kapellan ved Gram gods- og Slotskirke. Han blev ordineret hertil i Slesvig, og fik her, efter eget ønske, tilladelse til at bære dansk præstekjole og -krave i stedet for den tyske. Det fortsatte han med gennem hele sin præstetid, formentlig som den eneste blandt de tyske præster i datidens Nordslesvig. Han kaldte også gerne sig selv for ”Den sidste Slesviger”.

I 1873 blev han præst i Højrup, fra 1888 var han præst i Sommersted og fra 1906 i Tandslet. Her var han i tre år, hvorefter han i 1909 lod sig pensionere.

I januar 1907 lod han sig opstille som kandidat til det tyske rigsdagsvalg. - Ville han mon gå ind for afspænding eller tysk fremgang? - Han fik i alt 52 stemmer, hvoraf de 23 alene kom fra Bedsted sogn.

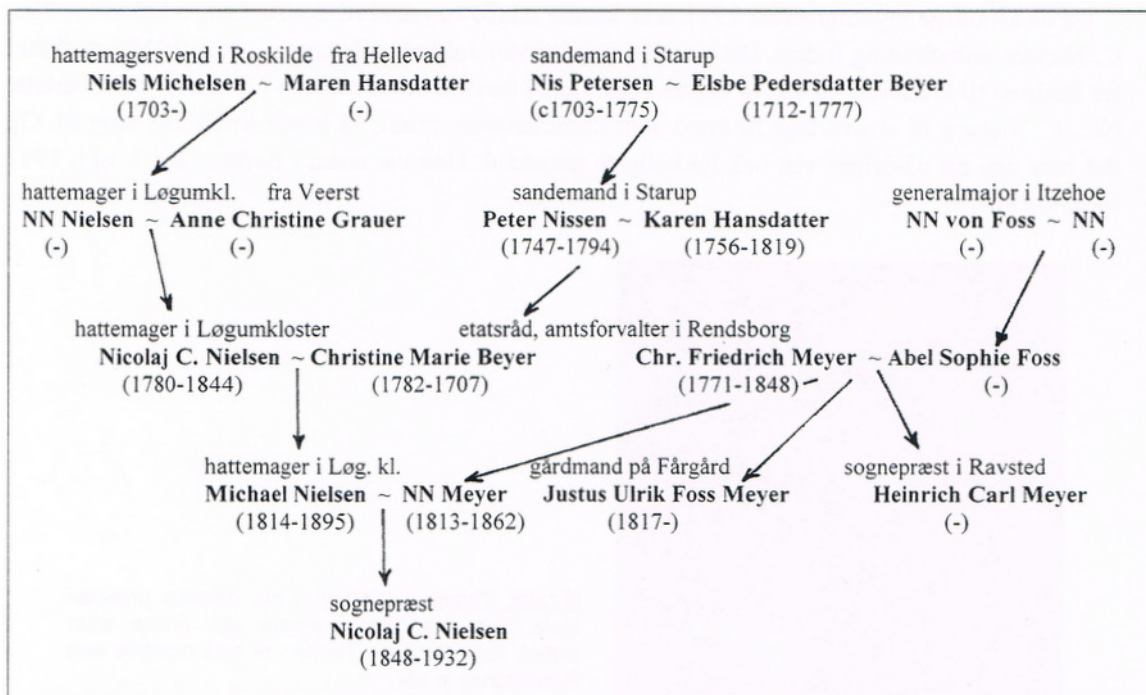
Nicolaj Christian Nielsen i sin danske præste-kjole, som han bar gennem alle årene som præst, selv om han virkede i et tysk område som Nordslesvig jo var. Han kaldte gerne sig selv for den sidste slesviger. Fra 1. okt. 1911 til 1. nov. 1914 var han kommissarisk præst i Bedsted, selv om han egentlig forinden var gået på pension.

Da de kirkelige myndigheder i 1911 ikke kunne skaffe en præst til Bedsted sognekald blev Nic. C. Nielsen anbefalet og indsat. Det var den unge pastor Johannes Tonnesen, der i 1910 var flyttet fra Bedsted til Hellevad og Egvad sogne, men stadig forvaltede sit embede i Bedsted, der overtalte Nic. C. Nielsen til at overtage Bedsted som kommissarisk præst, så længe kræfterne slog til. Og det blev den nu 63-åriges vist nok lykkeligste præstetid. Han var ansat i Bedsted fra 1. okt. 1911 til nov. 1914.

Nic. C. Nielsen, der var Indre Missions første formand fra 1887, skrev indledningsstykket i "Sædekornet"s jubilæumsnummer. Heri ser han med taknemmelighed tilbage på den rige tid, der kirkeligt har forandret landsdelens ansigt, utvivlsomt i forbindelse med at lægprædikantens vidnesbyrd var taget med ind i arbejdet til støtte for præstens forkynderembede. Han mener dog nu at kunne spore en vis religiøs mætning, der let fører til partisind og i hvert fald er spild af arbejds kræfter.

Den synes også at skade den regelmæssige kirkegang i ens egen sognekirke. Er forkyndelsen ret i ens sognekirke, skal man først støtte den, inden man løber efter nye navne. Det er altid bedst at "samle sit sind til virkelig andagt indenfor den hjemlige kirkes stille fred". Budskabet og ikke personen, dettes altid skrøbelige bærer, er det afgørende. Men "gid alt Herrens folk var profeter" (4 Mos. 11, 29), slutter han sit tilbageblik.

Nic. C. Nielsen overtog nu arbejdet "udhvilet og styrket" i Bedsted efter Johannes Tonnesen og fik rige glæder i det. I Bedsted oplevede han den lykkeligste tid som præst, har han selv sagt, dog bortset fra Verdenskrigens første måneder. Han blev her et redskab for en dybtgående vækkelse, der greb både danske og tyske. Det var ham en særlig stor glæde, at mange unge på Bedstedegnen blev vagt til omvendelse og tro. Han blev en gang spurgt om, hvilket folk han hørte til. Han svarede: "Mit folk er Guds folk; til dette folk hører alle, som regner sig for hørende til Guds folk, uden hensyn til dansk eller tysk, uden hensyn til de forskellige kristelige og kirkelige retninger.

”Det er virkelig”, skriver han også et sted i dagbogen, ”igen en tid som på Nicolaj Brorsons tid. - Herren være pris. Nu er jeg på min hjemegn”, skriver han videre. ”Er jeg slået ud af slægten? - Nej, jeg er midt i det, som min slægt skulle have levet i”. Han tænker herved nærmest på sin rationalistiske morbror, som var præst i Ravsted fra 1847-67. ”Hisset vil de være tilfredse med mig. Er det ikke dejligt, at jeg må leve i dette, virke for dette, rustet til dette igennem så mange år”. Der er i sognet ”ligeså mange troende mennesker som på Brorsons tid”. Han blev til sine dages ende ved med at takke Gud for vækkelsen i Bedsted.

Nic. C. Nielsen føler sig ”så glad og taknemmelig” over søndagsgudstjenesterne, over sognet, som svarer til hans kræfter, over sin frie, ikke bundne embedsforpligtelse og endelig over, at han må ”bo her i Brorsons gamle hjem, med mit sovekammer ud mod det gamle Kloster, jeg gamle klosterbroder, som jeg er, i mere end én forstand”.

Han havde indrettet sit studereværelse og sit sovekammer i den fra Brorsons tid bevarede vestfløj i præstegården. Hans bøn er, at han må løses fra det jordiske, glædes til samlingen i Himlen og blive helt fri ”for alt kødeligt i forholdet til mennesker”.

Nic. C. Nielsen førte i personlige henseender nærmest en ”fattigmands hverdagsliv” i Bedsted Præstegård. Han valgte frivilligt forsagelsen: Nøjsomhed, faste og fattigdom. Han mente netop at disse ting var af afgørende betydning for vækkelsen.

De nationalistiske spændinger er taget til i styrke i grænselandet. De sprængte også året efter missionsbevægelsen i to lejre, en nord- og en sydvendt. Han selv gik med den sydvendte, hvori sognets missionsformand fulgte ham. Men han tier ellers fuldstændigt om den bedrøvelige splittelse, der gik helt på tværs af hans egne slesvigske ønsker og smertede ham dybt. Han passede sin gerning med glæde i Bedsted og synes at have det ”lettere her på prædikestolen end mange gange i Tandslet, Sommersted og Højrup”.

I september 1912 fandt en missionærudsendelse sted i Bedsted kirke, idet Rasmus Sørensen fra sognet drog ud på brødre-menighedens missionsmark i Afrika. Et udtryk for menighedens missionskraft.

Interiørbilleder fra Nicolaj C. Nielsens tid i Bedsted Præstegård. Til venstre ses hans studérkammer med mange bøger på reolerne. Man ser på væggen til højre et billede af Løgumkloster kirke. Billedet til højre er fra Nielsens soveværelse i præstegårdens vestfløj. Her stod i et hjørne et bede-altar. Billedet er fra ca. 1914 og er hentet fra Sønderjyske Årbøger 1958.

Nic. C. Nielsen tog - med madpakke i lommen - ofte på gåture og på besøg rundt i sognet. Af og til tog han en tur til sin fødeby Løgumkloster og kom hjem med friske indtryk til brug i sine fortsatte litterære sysler. I dæmringstimerne hengiver han sig til sit drømmeliv. "Der gives øjeblikke, da man er som i Himmelen", skriver han. "Sådan var det i denne dæmringstime. Jeg så ud over mit liv. Hvor har Herren været god". Han regner med, at hans tid ikke bliver så lang mere. Nogle agern har han fået til at spire i en urtepotte. Måske kan de komme til at "skygge over min grav" på Sommersted kirkegård, hvor han har bestemt sig til at ville ligge. Så kan hans kiste "jo gøre den sidste rejse gennem Slesvig, det land, jeg har elsket så meget, men helt som Herren vil". Han rejste sig fra sin fasters gamle stol og gik op og ned ad gulvet, syngende.

Den 18. april 1914 fejredes 50-års festen for Dybbøls fald i Klovtoft Stationskro. Nielsen tillader sig at nedskrive et par danske vittigheder i den anledning. C, der var en tysk patriot fra sognet, for resten præstens nabo, kommer kørende på vej til festen: "Skal do te begravels C, æ tykkes do har æ sort hat å?" - "P skul egentlig med, for hun er så grov tysk, men hun må nu nøjes med o stå i æ gå'dør og se æ degn skye". Degnen skød dagens festraket af om aftenen. Nielsen selv føler sig løst fra disse oprivende jordiske ting. Det hinsidige har besat pladsen i hans sind og tanker.

Efter en ny to-års pause som emeritus, tog han sig atter et kommissarisk embede på, da han fra 1916-18 blev ansat i Oksenvad. Fra 1918 bosatte han sig i Flensborg. Her døde han den 4. juli 1932.

Kilde:

- Jens Holdt: "Nicolaj C. Nielsen - en nordslesvigsk præst i tysk tid", artikel i Sønderjysk Årbog 1958, side 1-74.
- Jacob Kronika: "Den Sidste Slesviger". Skandia Flensborg 1971.
- Helene Jessen og Kirstine Wormark: "Pastor Nicolaj C. Nielsen". 1934.
- Hans Tonnesen: "Indre Missions første formand, Nic. C. Nielsen", artikel i "Nordslesvigsk Kirkeliv" 1880-1920. 2. hefte. Modersmålets Trykkeri i Haderslev. 1925.
- Sprogforeningens Almanak 1933. Heri nekrolog over Nic. C. Nielsen side 96.
- Nic. C. Nielsen: "Fra Nicolaj Brorsons - min sidste præstegård" fra 19xx og "Slesvigske Fortællinger" fra 1900.
- Se også side 166 om Nic. C. Nielsen, samt uddrag fra hans dagbøger side 52-55.
- Se også Nic. C. Nielsens novelle om Mårbækbjerg og efterfølgende beretning, side 777-783.

Bedsted Præstegård på Nic. C. Nielsens tid. Hovedlængen, der ses fra syd, er efterhånden en del forfalden. En større restaurering af præstegården skete først i 1924.

Vongshøj

Novelle af Nic. C. Nielsen

Det højeste punkt i egnen omkring Schæfergården er Vongshøj. Fra Schæfergården hæver terrænet sig mod nord. Man går gennem lyng og egekrat, indtil man når kæmpehøjen. Fra den har man en herlig udsigt, kan tælle mangfoldige kirker og byer og overskue vort lands hele bredde. Mod øst blåner skovene ved Åbenrå, og i vest blinker Vesterhavet ved Rømø. Jyllands sydligste punkt, Ribe Domkirke, kan et skarpt øje skimte mod nord, medens disen bag Tønder kirkes slanke tårn skjuler frisernes marskenge.

Jeg har ikke "lagt mit hoved til Elverhøj", jeg er ikke faldet i dvale på Vongshøj og gad heller ikke anbefale nogen at gøre det, da han ellers let kunne komme til at gøre bekendtskab med hedens giftige kryb, der også har sit tilhold her. Men drømt har jeg på højen mange gange, drømt om den kæmpe, der har lånt højen navn, og her har fundet sit sidste jordiske hvilested. Og her har den gunstige læser en af mine drømme.

Da munkene fra Herredsvad i Skåne søgte til denne egn for her at grundlægge et nyt kloster, var der - som sagnet melder - endnu ætlinge af oldtidens kæmpeslæggt tilbage, drabelige Enoks sønner, der endnu hang ved det gamle hedenskab, og munkenes bosættelse ved bækken Løs bredder opflammede særlig deres raseri. Den sidste og tillige den stærkeste og grummeste af dem alle var kæmpen Vong. Når klosterets krønike melder, at dette kort efter sin grundlæggelse blev "incendio devastus" (ødelagt ved ildebrand), så er det rigtigt, men krøniken tier med, at det var Vong, der brændte det af.

Ingen af klosterbrødrene, der traf sammen med ham, var sikker på sit liv. Han svang køllen over deres hoved på samme måde, som man på et gammelt billede i Cistercienserklosteret Lehnin kan se "gentes" (hedning-erne) gå morderisk frem mod Abbedens og hans hvide munke.

Da mødte Vong en dag broder Martin, der trådte ham uforfærdet i møde, bød ham "Guds fred" og frygtløs rakte ham hånden. Men broder Martin var af adelig æt nede i Thüringen og var vandret bort fra sin slægt, der havde forurettet ham; og her hos brødrene i Lø kloster havde han fundet hvile for sin sorgfulde sjæl.

"Kronragede munk, hvi frygter du ikke for mig?" spurgte kæmpen med ildevarslende røst og lader, idet han trådte ham truende i møde.

"Hvad skulle jeg frygte for?" spurgte broder Martin rolig, "Dræber du mig, så fries jeg fra jordens nød og fra en kristens svære kamp. Og du, du vil dermed kun gavne den sag, som du kæmper imod, og kirkens første vinding vil du selv blive, thi du vil forstå, at den vej, som du går frem på, idet du øver vold mod fredelige mænd, der ikke har gjort dig fortræd, men kun vil dit som alles vel, ikke kan være den rette. Derfor slå kun til. Jeg er ikke bange". Lignende ord havde Vong måske nok hørt før, men aldrig før havde han set dem ledsaget af så stor en uforfærdethed og ro. Derfor stod han forbavset stille, lyttede til broderens tale, og enden blev, at han blev kirkens røst uden blodig sæd.

Men broder Martin var fra nu af hans rådgiver og sjælesørger. Da kæmpen nu spurgte ham, hvormed han skulle sone alle sine misgerninger, sin synd mod Gud og mod kirken, svarede broder Martin:

"De er sonet af en anden; men til tak derfor gak han hen og tjen dine brødre med de kræfter, du har. Og gør det bedste, du kan, thi intet er for godt til Herren. Men jeg beder dig om, at du først vil drage ned til mit folk og til min slægt og hjælpe dem mod deres fjender, thi de trænges hårdt af deres naboer, de hedenske slaver og vender. Og når du har tjent dem, så kom tilbage og fortæl mig, hvad du har udrettet".

Da Vong efter tre års forløb vendte tilbage, sagde han: "Jeg har hjulpet dit folks fyrster og store at bygge faste borge på alle højder, dertil fæstninger og mure, som sorberne skal løbe deres pander i stykker mod. Og jeg har hjulpet de små ved deres skovarbejde, graner har jeg knækket for dem som pinde og barked dem, som en dreng skræller sin hyrdefløjte, og mangan en fattig mand, har jeg gjort til en rig møllejejer, idet jeg har sat ham hans savemøller i gang. Til sidst har jeg banet dem vej gennem urskoven; den er over en snes mile lang, og den løber hen over alle dit hjemlands højder; de kalder den "Rennsteig"; ad den kan de rejse, og den skiller Thüringens Land fra Franken. Men da jeg var færdig med vejen og havde nået landets vestlige grænse, var det ved den lille by Eisenach, det betyder jernvand, efter den lille bæk, der løber forbi byen. Men i nærheden af byen, ude i skoven, havde den sidste lindorm sin bolig og var hele egnens skræk. Thi den sønderrev bøndernes køer og de fattiges geder og tillige mennesker, når de var så uforsigtige at komme indenfor dens rækkevidde. Men dræbes kunne den ikke, thi den havde sit tilhold i en lang og snæver hule inde i klippen. Da brugte jeg min brækstang for sidste gang og brød klippen op fra oven. Så kunne egnens våbenføre mænd oven fra med pile dræbe uhyret. Og længe lå

ådslet i kløften og forpestede luften. Nu kan et barn gå trygt gennem dragens bolig og lægge sin hånd mod det bløde, fugtige mos på væggen og lytte til vandets rislen under jorden, thi det er jernvandet, der har udhulet klippen. Men til minde om den dræbte fjende kalder eisenacherne nu hulen "Dragens Kløft".

Da sagde broder Martin:

"Det var godt gjort, Vong, thi det er en Herren velbehagelig gerning at hjælpe sin næste i al nød og forlegenhed, men det er ikke den største. Gak atter hen til mit folk og se, om du ikke kan gøre noget større".

Og Vong gik, men kom først tilbage, da seks år var gået. Da fortalte han:

Da jeg kom til dit fædreland, ville jeg begynde, hvor jeg slap. Men den sidste nat, før jeg nåede Eisenach ved "Reinsteig"s vestlige ende, overnattede jeg i borgen Brandenburg, der ligger højt over floden Werra. Men ridderen på borgen var en from herre. Han ville drage på korstog, thi han skulle følge sin lensherre Landgreven, og selv ville han også gerne tjene Herren ved at stride imod de vantro. Men han havde en slem fjende, det var den uvane tyr, ridderen fra borgen Normanstein, hvis voldsomme og ustyrlige sind alle frygtede. Han ville ødelægge Brandenbergerens borg, medens denne var på ledingstog. Da tilsagde jeg ridderen, at jeg ville beskærme borgen under hans fraværelse, han skulle rolig drage sin vej. Så drog han af sted. Og manges en dyst måtte vi udstå i kampen mod voldsmanden. Og vor husbonde kom ikke; seks år blev han borte, thi han var faldet i de vantros hænder, og de holdt ham i al den tid i fangenskab; men nu er han kommet hjem igen, og hans borgs stolte tårne står endnu, jeg har overleveret ham hans ejendom uskadt, og dermed er min gerning dernede til ende. Nu vil jeg blive hjemme og hjælpe min broder Ring med at bygge kirker i Slogs Herred, al den stund de der dyrker Gud i nogle usle træskure". (Kirkerne i Ravsted, Bylderup, Bjolderup, Tinglev, Uge og Bov skal være bygget af to kæmper, der byggede hver sin række og under arbejdet tilkastede hinanden hammeren gennem luften. Kirkerne ligger parvis overfor hinanden, de to første har saddeltagstårn, de to følgende spidse tårne, medens de to sidste er tårnløse).

"Gør det", sagde broder Martin, "og det vil i sandhed behage Herren; men når du er færdig dermed, må du endnu en gang drage ned til mine fædres land. Dør venter din største gerning på dig: Du skal omvende den grumme ridder fra Normanstein".

Da blev Vong bedrøvet og sagde: "Hvi skulle jeg formå noget sådant? Jeg har min kraft i min arm, men min hjerne er kun svag; men selv om jeg kunne tale som du, broder Martin, kan noget menneske omvende en synder?"

"Det er Herren lige let at hjælpe ved at få eller ved mange, ved stort eller ved småt, siger Jonathan, Sauls søn. Gå, og Herren skal være med dig! Tre år må du tjene ridderen. Mind ham om Herrens vrede og lok ham med hans kærlighed. Men har du været der tre år, og han ikke har omvendt sig, så tør du vende tilbage, og vi to vil tilsammen sørge over, at menneskenes ondskab er mægtigere end Herrens nåde".

Så drog Vong ud for tredje gang og meldte sig hos borgherren på Normanstein. Men da han formanede ham til omvendelse og truede ham med Guds straf, lo den rå mand og sagde med Farao: "Hvo er den Herre, hvis røst jeg skal adlyde?" Og da Vong enfoldigt fortalte om Guds kærlighed, da lo den overmodige atter og sagde, at lige så lidt som han frygtede for Guds vrede, lige så lidt brød han sig om hans kærlighed. - Dog da Vong var en statelig karl, der med sine kæmpekræfter nok kunne være sin herre til nytte, hvilket ridderen selv havde haft lejlighed til at erfare den tid, han var hans modstander på borgen Brandenburg, ville han nok have ham i sin tjeneste. Og Vong fik sin bestilling på borgen som borgvægter og havde sin bolig i vagtstuen over borgporten. Og her fra kunne han se, når borgens herre drog ud til blodig kamp, og når han vendte tilbage med bytte og fanger, eller når han red til gilde og vendte hjem med et fortunlet hoved. Men når Vong bebrejdede sin herre hans uretfærdige handlinger og advarede ham imod hans vilde færd, lo ridderen og sagde, han skulle lade ham klare den sag alene, han skulle nok selv bære følgerne.

Sådan gik der tre år, og ridderen omvendte sig ikke. Men da de tre år var omme, og den sidste dag var kommet, trådte Vong frem for sin herre og sagde: "I morgen drager jeg hjem. Min gerning her er til ende". Ridderen, der gerne havde beholdt den stærke karl og pålidelige tjener, så spørgende på ham.

"Hvorfor?" sagde Vong. "Jeg skal sige Eder det. Fordi I er stærkere end vor Herre i himlen".

Det kunne ridderen godt lide at høre og strøg hoverende sit skæg. Men den ærlige Vong sagde sørgmodigt og afværgende:

"Nej, ikke således, herre! Jeg skal sige Eder, hvordan jeg mener det. For to år siden lå I syg af pesten, som den saracenske dreng, I fik fra Eisenach, havde besmittet Eder med. Da var I dødens sikre bytte. Men I lovede Gud, at I ville omvende Eder, dersom han skænkede Eder livet. Og jeg bad med Eder, og se: Herren gjorde underet, I kom jer! Men otte dage derefter overfaldt I købmanden fra Erfurt og slog hans

mænd ihjel. Sådan holdt I Eders løfte. Og atter for et år siden, da red I drukken hjem fra Treffurt, og I mærkede ikke, at I var kommet Heldrastenen for nær, Heldrastenen, der falder hundrede fod brat ned mod Werrafloden. I faldet skreg I til den hellige jomfru, hun skulle redde Eder, og se, hun gjorde det. I blev hængende i kronen af en eg, der voksede ud af klippens side, medens Eders ædle hest knustes i dybet. Men hjalp det? En måned efter var I med til at plyndre klosteret i Reinhardsbrunn. Og nu i sommer var I i Erfurt for at fejre landgrevens forlig med ærkebiskoppen af Mainz. Da brast gulvet i salen på anden etage under forsamlingen, og mange af Eders ædle standsfæller fandt en ynkelig og æreløs død i kloakkens mudder under huset. Men I frelstes som ved et under, idet I blev hængende i Eders kappe, der greb fat i et fremstikkende bjælkehoved, hvorfra man hentede Eder ned ved en stige. Og I kom dybt rystet hjem og forsikrede mig, at nu skulle det blive anderledes. Er det sket? I tre dage i træk har jeg fra mit vægtervindue set Eder vende drukken hjem. Se: I er stærkere end Herren. Eders ondskab og hjertes forhærdelse er stærkere, end at Herrens nåde og langmodighed kan overvinde den. Derfor: Farvel! Thi så sagde broder Martin, i hvis navn jeg drog hened: Drag ned til Normanstein og omvend den grumme herre, og bliv der i tre år, og se, om han ikke omvender sig. Men når tre år er til ende, og intet er sket, så vend tilbage til mig, og vi to vil tilsammen sørge over, at et menneskes ondskab er stærkere end Gud”.

“Og hvem er så din ærværdige broder Martin, der har så stor en omhu for min sjæl?” spurgte ridderen spottende.

“Han nedstammer fra en adelig slægt i Thüringens Land, derfor er hans kærlighed til folket her så stor. Hans onde broder efterstræbte hans borg og hans fæstemø, og efter at han først havde fravendt ham hans brud, styrtede han ham selv baglæns ned i Werrafloden, for at han, værre endnu end bibelens Akab, kunne tilegne sig den myrdede Nabots vingård. Men broder Martin druknede ikke, han blev af en fremmed fisket op af vandet, men så syg var hans sjæl blevet, at han drog langt, langt bort, så langt, som hans ben kunne bære ham, og som hans kræfter holdt ud til, indtil han fandt et hjem med Lise og hvile for sin bedrøvede sjæl hos de hvide munke i Løgum. Det er ham, der har givet mig som det sidste og største hverv, han havde til mig, at jeg skulle drage ned og omvende den vilde herre på Normanstein. Men det er det, som jeg ikke har formået, og derfor rejser jeg nu”. –

Nic. C. Nielsen

Men hvad var det, der foregik med ridderen? Som Belsazar, da han så håndskriften på væggen, således blegnede han, og hans ledemod slappedes. Han sank sammen i en stol og begravede sit ansigt i sine hænder. Da han endelig så op, udbredte han hænderne og sagde:

“O undernes under! Min broder Martin lever endnu, og tænker på mig med fred. Thi det skal du vide, Vong, du er her i Martin af Normansteins hjem; denne er hans borg og ikke min, og jeg, jeg har med egen hånd styrtet ham ned fra Werrabroen, da han anelsesløs gik ved min side.

Og her har du årsagen til alt mit vildskab, og derfor kunne jeg ingen ro få, fordi jeg mente, at en brodermorders synd dog aldrig kunne tilgives. Nu er det ikke dig, der skal drage af sted i morgen, men det er mig. Jeg rejser til Eisenach og tager barfodmunkenes kappe. Og ikke må du drage hjem, før du har set gravklædet bredes over mig på Kloster-kirkens gulv til tegn på, at jeg er død for verden, og før du har fået brev og segl med til min broder, at alt på borgen Normanstein tilhører ham, eller hvem han vil skænke det til, fra hesten i stalden til geden, der græsser på volden, fra fløjen på tårnet til borggårdens kampesten”.

Og sådan gik det, og Vong nåede klosteret endnu før broder Martins død. Denne kunne som klosterbroder ikke tage imod godset, og derfor gik det over i kirkens eje. Men det glædelige budskab omstrålede broder Martins sidste levedage. Vong overlevede sin kære broder endnu et par år. Han sad tit oppe på Vongshøj og så ned over sletten, som Løbækken gennemstrømmer! Han tænkte da på Thüringens

skove og klipper, på sin gerning der nede og på det bedste, som ikke han, men Herren ved ham havde udrettet.

Da han døde, begravede man ham oppe på hans yndlingsplads. Som den sidste kæmpe begravedes han på gammel vis, i en høj, men et kors, som man rejste over hans ben, viste, at her lå en kristen begravet og ikke en hedning.

Da korset var af træ, er det længst smuldret hen; men højen er der endnu, og vil endnu være der, når jernbaner og automobiler, der nu også har nået denne egn, har pebet og fløjtet for sidste gang.

Kilde:

- ”En fortælling af den sidste Slesviger, Nic. C. Nielsen”. Novellen er hentet fra Løgumkloster Avis 1923.

Oplysning:

- Vongshøj ligger nordvest for Løgumgårde og er vestegnens højeste punkt med sine 62 meter. På stedet er der en bronzealder-høj, muligvis over høvdingen Vogn eller Vagn. Fra toppen har man også en vidunderlig udsigt over det meste af Sønderjylland. Det siges, at man fra toppen af Vognshøj skal kunne se til Sild samt tælle i alt 36 kirker.
- I forbindelse med første verdenskrig, 1914-18 byggede tyskerne en forsvarsstilling tværs over Sønderjylland: Sicherungsstellung Nord. Vongshøj indgik i denne forsvarsstilling, og i den forbindelse blev der opført en udkigspost på højen. Dette tårn er i dag væk, men Geodætisk Institut har i nyere tid opført et nyt tårn på højen, der er ca. 15 m højt.
- Et sagn om Vongshøj fortæller, at kæmpen Enok havde tre sønner, hvoraf den ældste hed Vong. Han ønskede at blive begravet på højen, og deraf fik den sit navn.

Hvad den gamle præstegård fortalte

Digt af Nic. C. Nielsen

1.

En plet så rar jeg aldrig så,
Som den, jeg nu har stået på,
I ak! Så mange glade år!
Omlukket var den gamle gård,
Med fire længer, som en borg,
Stængt mod verdens larm og sorg.
Den lå dertil så højt og frit,
og så mod nord og øst så vidt,
fast som et lille klippeslot,
Der fra sit bjerg ser alt så godt.

2.

Og jeg stod på det bedste sted,
på taget, hvor jeg alt fik med.
Først for den kære gamle plet,
lå præstens gård, som på et bræt.
Hvem der gik ind, hvad der er sket.
Det har til mindste ting jeg set.
Men vendte jeg mod øst mit blik,
det langs med byens gade gik,
og havens lille lund jeg så'.
Den ved min fod mod syden lå.

3.

Hvor mange præster har jeg kendt,
den tid, jeg her har stået og vendt,
Mig i mit kald for vinden om!
den ene gik, den anden kom.
Jeg så' dem drage til os ind,
forventningsfuld og glad i sind,
med mange spørgsmål om det hjem,
Der her nu skulle huse dem.
Og jeg har set dem drage bort,

ud af vor gamle, røde port.
Når de med tårefyldte blik,
os sendte sidste afskedsnik.
Der var dog dem, der ikke så',
Fordi de lig i kisten lå.

4.

Som præsten er hans menighed,
det er nu et, af det, jeg ved,
som jeg på husets ryg har lært,
Af mangt et præsteliv studert.
Var præsten stadig på visit,
og gården fuld af gæster tit,
så var, når søndag morgen kom,
Og kirkestien folketom.
Var der i præstens kammer tyst,
og mørkt, var der i kroen lyst;
Når præsten ikke læste, bad,
i kroen sent de skiltes ad.
Men så' jeg præsten flittig gå,
til fattige, hvor syge lå,
en hyrde for hans menighed,
Da var ved nat på gaden fred.
De unge løb ej vilde om,
og når så søndag morgen kom,
den ene efter anden drog,
Forbi mig med sin salmebog.

12.

Men nu farvel for denne gang!
om det så er min sidste sang,
Jeg endnu ikke rigtig ved.
Thi fik jeg ellers ret besked,

så gi' r man mig et aftægtssted.
 Jeg skal som fløj i haven stå,
 og endnu lidt for vinden gå,
 der giver jeg så rigtig agt,
 på dyrets flid og blomstens pragt,
 på alt det, som omkring mig sker;
 og kan jeg så til sidst ej mer',

er helt mit gamle jern slidt op,
 og segnet sidste gang min top,
 jeg håber på en præstemand,
 hvem atter jeg fortælle kan,
 om hvad der er i haven sket,
 Og hvad jeg fra min stang har set.

Kilde:

- Nic. C. Nielsen: "Hvad den gamle præstegårdsfløj fortalte". Det er vejrhanen på Højrup præstegård, der er fortælleren i digtet, der også med nogen god vilje kan passe på Bedsted præstegård. Af digtets i alt 12 vers er her dog kun medtaget 5 vers. Digtet er hentet fra Sønderjysk Månedsskrift 1952, side 94-96.

Bedsted præstegård fra 1783. Billedet er fra sognepræst Nicolaj C. Niensens tid i sognet. Præstegården bestod da af en hovedbygning og to sidefløje. Vestfløjen eller det såkaldte enkehuse, hvori præsteenkerne boede i ældre tid, menes at have stået uden ændringer siden Nicolaj Brorsons dage. I denne fløj havde Nic. C. Nielsen sit sovekammer. Herfra kunne han se mod vest, i retning mod Løgumkloster med sin fødebys klosterkirke.

Brev: Til Herrens venner i Nordslesvig

Herren har i sin store nåde forøget Guds børns antal i vort sogn i de sidste år. Flokken som forsamledes om Guds ord, er bleven så stor, at den ikke kan rummes i de enkelte hjem, og af den grund savne vi så hårdt et eget lokale. Vi har derfor, efter at have overlagt sagen med Herren i bøn, besluttet at bygge et forsamlingshus. Vi har tegnet os for et årligt bidrag i fem år og kunne på den måde tilvejebringe ca. 1800 mark. Men nu vil vi bede Herrens venner i Nordslesvig at understøtte os ved dette foretagende til hans riges fremme, i det I sende os et bidrag efter eders skøn og evne. Hvem som vil glæde os med et sådant bidrag, bedes sende det til Herr P. Tonnesen eller til undertegnede formand for foretagendet.

Bedsted, pr. Østerterp den 7. august 1896.

Carl Staal.

Efter denne opfordring i "Sædekornet" i 1896 kom der følgende hilsen fra A. P. Abkjær i Bolderslev:

En hilsen til vennerne i Bedsted

Det glæder mig, og vennerne af Guds riges sag vil glædes med mig, ved det opråb i nærværende blad fra Bedsted, om at række en hjælpende hånd til opførelse af et forsamlingshus. I denne by har Herren haft et lys tændt for rigelig 150 år siden, ved Niels Brorson (præst fra 1716-35) og som det er endnu, var det dengang, at mange forargede sig derover, hvilket var et godt kendetegn på, at livet har været Gud til velbehag, hans riges fremme og sjæle til frelse. O, hvilken glæde er det nu at se, at der atter igen efter så mange års forløb er kommet liv i de døde ben, så forsamlingspladserne for de små forsamlinger er bleven for små, og at der føles trang til et større rum.

Derfor venner, kom nu og lad os slutte os sammen i Herrens navn og støtte foretagendet, enhver efter evne med en gave, men lad bønnen følge med, i håb om, og tro til, at der vil være trosliv og røre i vort kære Nordslesvig, som det viste sig i Danmark, hvor Jesus er kommen frem i sognene og fået hjerterne omvendt til sig. - Hvor der er kommen et virkeligt sundt kirkeligt liv til syne, der er det bleven til en nødvendighed at bygge forsamlingshuse, hvori afholdes børnegudstjenester og pigemøder, samtalemøder, lægprædikanten afholder forsamlinger og præsten holder bibellæsning. Ja, det er noksom bekendt, for hvem der da ellers kan se, at Herren har bekendt sig dertil.

Lad os, kære søskende i Herren, bede og ikke blive trætte, trods modstand, at Guds rige må gå sejrende frem, så vil der komme flere, ja, jeg håber mange slige opråb.

Bolderslev i september.

A. P. Abkjær.

Kilde:

- Bjerregaard Lauritsen, Vojens: "Indre Mission i Nordslesvig". 1990. (Ang. de første Indre Missionske menigheder, side 18).

Oplysning:

- Lisbeth Vestergaard Høst: "Det Ene Fornødne". Om Nordslesvigsk Indre Mission og Det Gamle Budskab 1880-1945. Skrift nr. 76, udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland. Aabenraa 1997. (Heri er der et billede af A. P. Abkjær (1849-1933), Bolderslev.

Regnskab for missionshusets opførelse i 1896

Givers eller modtagers navn	Dato	Indtægt	Udgift
Unævnt fra Broager		10,00 mk	
Unævnt fra Rise		10,00 mk	
Nicolaj Sørensen		10,00 mk	
Jacob Brink		10,00 mk	
Anders Ravn, Arndrup Mølle		4,00 mk	
Jes Peter Hansen, Terp		30,00 mk	
Theodor Paulsen, Mårbæk		10,00 mk	
Mathias Hansen, Terp		20,00 mk	
Hanne Graungaard		50,00 mk	
Christian Petersen, Bedsted		20,00 mk	

<i>Givers eller modtagers navn</i>	<i>Dato</i>	<i>Indtægt</i>	<i>Udgift</i>
Peter Chr. Petersen, Bedsted		10,00 mk	
Henriette Hansen, Bedsted		2,00 mk	
Karen Brink, Bedsted		2,00 mk	
August Toft, Raved		10,00 mk	
Unævnt fra Broager		10,00 mk	
Unævnt fra Broager		5,00 mk	
A. P. Abkjær, Bolderslev		20,00 mk	
Marie Madsen, Bedsted		10,00 mk	
Unævnt fra Rødekro		10,00 mk	
Kresten Larsen, Bedsted		15,00 mk	
Cecilie Kjær, Bedsted		20,00 mk	
Sophie Christensen, Bedsted		5,00 mk	
Iver Andersen, Bedsted		5,00 mk	
Pastor Bahnsen, Bylderup		100,00 mk	
Christen Nielsen, Terp		6,00 mk	
Andreas Holm, Gravlund		20,00 mk	
P. J. Petersen, Ballum		2,00 mk	
Laust Jepsen, Alslev		15,00 mk	
E. Petersen, Klovtoft		25,00 mk	
Carl Staal, Bedsted		20,00 mk	
Jacob Petersen, Svejlund		100,00 mk	
Anne Løbner, Bedsted		5,00 mk	
Peter Løbner, Bedsted		5,00 mk	
Martin Madsen, Terp		10,00 mk	
P. Erichsen, Rødekro. For tegning af huset	22. aug.		20,00 mk
Nicolaj for 2 ½ dags arbejde	25. aug.		6,25 mk
Anders Christiansen for 21,25 dags arbejde	29. sept.		37,85 mk
Jacob Brink for 1 dags arbejde			1,50 mk
Lebermann			87,20 mk
J. Hahn, Rødekro	1. okt.		190,00 mk
Samlet ind af Guds børn i Sølsted	4. okt.	10,50 mk	
Hanne Lausen, Bedsted		2,00 mk	
Unævnt i Ellum		1,00 mk	
Kynde Madsen, Bedsted	7. okt.	3,00 mk	
N. P. Petersen og C. K. P. i T.		20,00 mk	
Martin Asmussen, Bedsted		10,00 mk	
Nis Asmussen, Klovtoft		3,00 mk	
Ingeborg Andersen, Bedsted		2,00 mk	
Jørgen Mathiesen	14. okt.		278,00 mk
Hans Madsen, Kragelund Mark		1,00 mk	
Meta Clemmensen, Arndrup Mølle	17. okt.	2,00 mk	
Christian Kjær, København		500,00 mk	
Lærer Nielsen, Randerup	26. okt.	20,00 mk	
Hans P. Jørgensen, Sottrup		10,00 mk	
Marie Petersen, Bedsted		6,00 mk	
Eduard Løbner, Bedsted	3. nov.	10,00 mk	
Martin Knudsen, Mårbæk		10,00 mk	
Hans Nielsen, Agerskov. For sten m.m.			1787,90 mk
Martin Asmussen. For 18 dages arbejde			35,25 mk
Eduard Løbner, Bedsted. Smedearbejde			87,70 mk
Adolf Paulsen. For 29 ½ dags arbejde á 2,50 mk	6. nov.		74,00 mk
Marie Møller, Korup	7. nov.	20,00 mk	
Henningsen, Klovtoft		25,00 mk	
Laurids Nielsen, Alslev		10,00 mk	
Brodersen, Christiansfeld	9. nov.	20,00 mk	
Marie Løbner, Bedsted		4,00 mk	
Glarmersteren	10. nov.		92,50 mk
Volf fra?			1174,25 mk
Overbeck fra Kalts			296,00 mk
Byggegrundskontrakt	25. nov.		1,70 mk
Johan Grevsen, Sottrup. Til to lamper		35,00 mk	
Unævnt fra Løjtved		3,00 mk	
Urmager Schmidt, Løgumkloster		1,50 mk	
Unævnt fra Christiansfeld		6,00 mk	
P. Chr. Petersens samlebøsse		4,50 mk	
Indsamlet i Missionshuset		6,25 mk	
Jacob Brinks samlebøsse		7,00 mk	
Iver Andersen, Bedsted. For 11 dages arbejde	1. dec.		27,60 mk

<i>Givers eller modtagers navn</i>	<i>Dato</i>	<i>Indtægt</i>	<i>Udgift</i>
Indsamlet ved møde i missionshuset	6. dec.	4,55 mk	
Nissen, Løjtved		10,00 mk	
Carstensen, Løjtved		3,00 mk	
Pastor Mathiesen, Sønderborg		5,00 mk	
NN fra Løgumkloster		3,00 mk	
Kollekt i kirken		232,83 mk	
Karl Abkjær, Bolderslev		2,00 mk	
Gudsbarn fra Strandelhjørn		4,66 mk	
Gudsbarn, Strandelhjørn, krüger		2,00 mk	
Thomas From, Rangstrup		10,00 mk	
Margrethe Jepsen		3,00 mk	
Johannes Jessen, Korup		2,00 mk	
Maren Haugaard		5,00 mk	
H. P. Damgaard, Korup	11. dec.		528,85 mk
Chr. Hansen, Bedsted			221,60 mk
Jes Knudsen, Alslev		3,00 mk	
Nis Petersen, Gammelskov		2,00 mk	
Andreas Petersen, Bov		3,00 mk	
Kresten Larsen. Drikkepenge		2,40 mk	
Fr. Lorenzen, Bedsted		3,00 mk	
Johannes, Bedsted		0,50 mk	
Forskellige unævnte personer		28,87 mk	
Magdalene Jørgensen, Fogderup		3,52 mk	
Peter Frederichsen, Gravlund		6,00 m	
Hans J. Hansen. Aktionspenge		6,70 mk	
Jes Hansen. Aktionspenge		4,40 mk	
Iver Andersen. Aktionspenge		7,70 mk	
Eduard Løbner. Aktionspenge		0,60 mk	
Pastor Tonnesen		64,00 mk	
H. P. Damgaard, Korup		4,75 mk	
P. Christensens samlebøsse i Gravlund		1,75 mk	
Indsamlet i Missionshuset		5,50 mk	
Jes Hansens samlebøsse		5,00 mk	
Indsamlet i Missionshuset ved samtalemødet	27. dec.	2,20 mk	
Maler Schultz		20,00 mk	
Kostpenge			209,50 mk
Hans J. Hansen. For tre dage			4,50 mk
J. Lorenzen, Aabenraa			1069,60 mk
Diverse udgifter			92,75 mk
Mulkt			20,00 mk
Carl Staal. I alt udbetalt á konto			<u>2027,61 mk</u>
Samlet pris for bygning af Missionshuset			8372,11 mk
Indsamling til Missionshuset i alt		1821,18 mk	
Lån i Løgumkloster Bank		6000,00 mk	
Restgæld		<u>550,93 mk</u>	
Balance:		8372,11 mk	8372,11 mk

Kilde:

- Missionshusets Regnskabsprotokol for 1896. Regnskabet er en smule ombearbejdet.

Kort over Haderslev, Aabenraa og Løgumkloster amter 1820

af S. E. Holm

Ovenstående kort over "Haderslev, Apenrade og Lygumkloster amter" er tegnet af S. E. Holm i 1820. Han fremstillede i 1820-erne en samling på 50 små landkort i træsnit til brug for undervisningen i skolerne på landet. Kortsamlingen blev udgivet 1829.

Sagn fra Kløvtoft

Ved Kløvtoft lå der en gang en stor sten, og om den sagde man, at den vendte sig, når den lugtede nybagt brød. (Det opfattedes som en spøg, for sten kan jo ikke lugte)

Kilde:

- Dansk Folkemindesamling, Christians Brygge 3, 1219 København K. Heri fra 3202: Hellevad, sagnet om stenen i Kløvtoft, optegnet i 1949 af Henning Henningsen efter meddelelse fra sin far farver Jens Henningsen (1881-), født i Kløvtoft og bosat i Nyborg.